

RUNA.

ANTIQUARISK TIDSKRIFT.

Maj-Häftet, 1844.

Våren i Norden.

(En stunds betraktelse.)

Läsare — du barn af Norden! Våren står i blomma. Låt mig leda dig ut på första grön äng. Låtom oss tala om vårblommorna i hemlandet. Markens och människosinnets.

Dock — — med din vilja och med ditt ja. Vi komma till engder, der mina ord förmå intet. Jag vill, att du då fullt ut *känner* just detta. *Det* är den vilja och det ja — det deltagande jag behöfver — — och förhoppas. För alltid är du goder om våren.

Så säga de, som från Södern komma, att våren tillhör Norden, och att Söderns "eviga sommar" har föga, som med den kan förliknas. De säga ock, att Nordboen aldrig vexer från vårsinnet. (Våren — så tyckes det — kan icke bättre rosa fälten). — Så skulle man då få af våren veta hvad Nordboen betyder. Nå väl! kastom en blick på Nordens vår och Nordmannens uppfattning af den.

Sveriges land har det läget och den beskaffenheten, att våren vanligen behöfver mellan två och tre månaders tid (man skulle kunna säga tiden mellan Påsk och Pingst) för att genomfå landet från Skåne till högsta norden. När således i Rikets södra delar solen redan hunnit locka ur jorden rätt många blomster (*de* förbli väl alltid vårens *egentliga* budbärare), ligga dessa, i Sveriges nordländer, än i sin vinterslummer under tunga drivvor. Men när våren står på fjellen, äro söderns vissnade vårbloster efterträdda af andra, som båda sommaren. Svea Rike — midian af landet — bildar öfvergången; och vill man under en blick sammanfatta Nordens vår, torde man hufvudsakligen böra se till, hur den har sig der.

Af detta vårens olika inträdande och utveckling i skilda delar af landet följer, att, om än Nordboens uppfattning af våren (denna är ock en vår, som oftast fått förblomma osedd) är i grunden öfverallt en, de uttryck, hvilka han gifvit åt denna uppfattning, fästats vid mycket skilda tider, hvaraf åter händt, ej mindre, att våren, som hos oss nästan ärligen ombyter lynne — skrider eller skyndar o. s. v. — gifvit (såsom den ock ännu gifver) åt uttrycken, nu en, nu en annan, färg, än äfven, att de dagars serskilda betydelse, hvilka begås, såsom första vårdagar, kommit, att på dem inflyta.

Med årsskiftenas öfvergångar voro i äldsta tider, hos de flesta folk, högtider förenade; — ja, det skulle kunna sägas, att de förra varit upphofven till fester. Dessa äro de hufvudsakligaste af de "uttryck" vi nämnde, och komma derföre — så vidt de tillhöra våren — att här närmare betraktas. De voro de gamles offerhögtider; de äro nu folkfester.

De första tecknen till en gryende vår visa sig hos oss — fast nästan uteslutande i de sydligaste Landskaperna — i början af April månad, eller vid Påsktiden. I några af dessa, äfvensom i de vestliga tändas, Påskaftonen, eldar, och icke synnerligen gamla

efterrättelser gifva vid handen, att i Skåne, vid "Påskan-hälgden, ungdomen brukat komma tillsammans vid (ätt-) högarna, therutföre the sig rullat och tumlat" *). I vissa delar af Westergötland skall man vid denna tid till och med anställt dansar och vanligare vårlekar under öppen himmel. Men i de öfriga Landskapen har vid Påsktiden vintern vanligen föga gifvit med sig. — Dagarna hafva hos allmogen öfver hela landet en hemsk betydelse, den der väl genomgår hela våren, men mildras med dess utveckling. Thursdagen för Påsk, som kallas Skärthorsdag, tros nemligen trollqvinnorna, i de vidunderligaste skepnader, fara genom luften till Blåkulla eller Håklefjell, der de uppehålla sig till natten för Påskdagen, då de återkomma. Både vid deras fram- och återfärd skola människorna vara utsatta för deras ondska. Man kan säga, att de flesta af sådana vidskepelser hos allmogen, som äro fästade vid vissa tider, tillhöra Påsk; och hafva de alla åsyftat afvärijandet af trollens list och ondska. Vi förbigå dem här, destoheldre, som ifrågavarande urgamla föreställning, hvilken varder af det följande något närmare belyst, synes oss åtminstone icke tillhöra våren. Det endast må nämnas, att i många orter, så väl Skärthorsdagen, som Påskaftonen, skott lossas, någon gång i förmodan, att vidundren vid smällen falla ned. Till och med af de nämnda Påskeldarna sägas de skrämjas.

Sedan urminnes tider har i Norden våren ansetts inträda med den första Maj, eller Valborgs dag **). Det är vanligen vid, eller kort efter denna tid, som skapelsen, efter en lång och tung vinterdvala, med ens slår upp sin morgonfriska blick; och den blicken verkar och måste verka på ett folk, som nyss förut genomlevvat en lång tid af köld och skymning. Aftonen och natten för den första Maj — "Valborgsmäss-aftonen" — är derföre i de flesta delar af vårt land, med undantag af de nordligaste, der våren sednare inträder, en ägta folkhögtid. — Vid skymningens inträdande begifva sig de yngre af byalaget till ett närliggande berg, eller höjd, hvarå, sedan tjenligt bränsle sammanförts i en väldig hop på den högsta och friaste delen af berget eller höjden, detsamma antändes — rättast medelst flinteld; och stiger så i mörka natten den blossande elden högt mot himmelen. Vanligen har hvarje större byalag sin eld, så att inom en socken 20—30 eldar tändas, och kan man från en högre plats ofta på en gång se dem alla, samt derjemte eldar i kringliggande socknar. Det hör de gamla till, att sitta hemma och skåda eldarna, hvarvid noga bemärkes om antalet är udda eller jemnt, äfvensom om lågan *drar sig* mot nord eller söder. I förra fallet blir våren kall, i det sednare blid. — Men ungdomens bestyr kring bålet förtjenar närmare betraktas. Hvilken rörlighet! Under det att några från de kringstående furorna nedkasta afhuggna grenar, dem andra genast afföra till eldstället, äro flere sysselsatte med fällandet af hela, merändels *ur-vuxna* ***)) träd, hvilka åter af en annan skock, under högljudda glädjeyttringar, framföras. Några af de förslagnaste och kargaste "sköta" medelst stora stänger den mer och mer växande elden. Stundeligen ankomma nya skaror. För flickorna äro — om snö ännu finnes — platser på kringliggande klintar afnöjda. — Nu har elden nått sin höjd, och tillräckligt bränsle för dess behöriga underhållande blifvit anskaffadt; då tränga skarorna närmare elden, upphäfva glädjeskri och sluta sig i en stor ring kring densamma (någon gång föranleda belägenheten och folkmängden

*) Floræus, Flores Ant. Scan. p. 152. Rudb. Atl. m. fl.

) Detta namn erhöi den dagen först i medeltiden efter Walborg eller Valburgis, en helig jungfru, som blef Abedissa i ett kloster i Bejern, hvilket hennes broder, Biskop Willibald, Konung Richards son, der byggt. *) *Urvuxen*, eg.: ur växten; men vanliga bemärkeisen är: *torr* eller *murken*.

två till tre ringar utom hvarandra), hvilken ring rör sig i dans, under sång, den der på några ställen intill sednare tider åtföljts af ord, såsom i Östergöthlands Bergslag *).

Så gingom vi ut om Valborgmässqvälle, (I Leksand socken, Dalarna:)
 Till att dansa; Lekt hafver jag en Valborgmässnatt;
 Så gingom vi up på högsta berge, Tralle-ralle-ralle-rej;
 Till att lustiga vara; Ut gick jag med både handskar och hatt.
 För hej! låt oss lustiga vara. Hej tralle-ralle-ralle-rej **).

(I Grythytte Bergslag, o. s. v.):

Hej lusteligt att dansa!

Vi, som andra.

Alla taga vi i ring,

Alla dansa vi i kring;

Ella står uppå hälla.

Hej m. m.

Vanligen höres dock nu mer blott en munter polska till dansen. Men äfven dansen har mångenstädes upphört, isynnerhet der flickorna icke mer vilja vara med. — Vi äro öfvertygade, att alla, som haft tillfälle att deltaga i, eller närvara vid en Valborgmässdans af gamla ägta slaget, skola medgifva omöjligheten, att åskådligt teckna en sådan. Tänkom oss emedlertid en högröd, dånande eldflamma på bergets högsta tinne, samt närmast kring densamma fem eller sex barska bussar, underhållande lågan medelst påkastadt virke; hvarmed ofta följa stora snö och isflingor, de der åstadkomma en stark rök och fräsning. Hvarje vindkast sätter dem i fara för de åt sidorna sig häfvande lågorna, men gifver dem dermed ett godt tillfälle, att ådagalägga både mod och skicklighet. Föreställom oss vidare en, tvänne eller trenne ringar utomkring hvarandra af brokigt utstyrda menniskor i dans kring elden. Äro ringarna flere, röra de sig ibland olika, nemligen en åt höger och en annan åt venster. När nu härtill

*) Det är ingen tvifvel, att vid alla högtidligheter, redan i bedendomen, till hvarje fest hörande, sånger afsjüngas. I Årkebisk. Johannis i Lund Synodalförordn. förbjudas, bland annat, de dansar och stygga sånger, som ärligen vissa aftnar och nätter plägade sjungas, "efter bedningarnas bruk". — Efter Finn Magn. — Se Thorkelins Saml. af gl. Danske Kirkelove. Kbn. 1781 sid. 120. — De af oss anförda hafva likväl troligen ingen hög ålder.

**) Denna, som är hemtad ur Hskr. till Sv. Forns., der densäges vara upptecknad 1818 i Stockholm, efter föredrag af 3 Dalkarlar från Leksand, är åtminstone nu mer okänd i Dalarna.

kommer, att under det några af de i ringarna befinna sig på branta, af skenet starkt upplysta, klintar, andra ses genomsväfva skumma snar och fördjupningar, hvilket oaflåtet omväxlar, kan man dömma till uttrycket af det hela. — Hörom så sången! hörom den ofvan anförda, sjungen af 50 till 100 församlade och dansande, och framför allt, tänkom oss det stormande i allt; i sång, i rörelser i åtbörder; nattens stillhet eller dess sus i öfverhängande furorna, som då och då nedströ kalla snöflingar midt i glädjen. — — Blott någon gång genomgripes sorlet af aflägsna vallhorns eller lurars toner. Till aftonens högtidlighet hör nemligen, att de nu första gången skola ljuda *). Den, som växt upp vid dessa toner, har godt af dem så länge han lever. Nu höras dessa vårens förslag, hvilka tala hvad ännu intet menskligt ord utsagt. De äro det innersta af "musik"; de leda en in i hjertat af folklifvet. — Af fem uppteckningar utaf sådana från olika delar af landet, dem vi innehafva, meddelas här en, för hvars säkra uppfattning kan ansvaras **):

Men våren sofver än. Blott här och der nickar en blyg sippa — ofta vid brädden af drifvan. Valborgshögtiden är ingen blomsterfest. Glädjen — synnerligen i skogigare trakter — är ännu blott en glädje mellan eld och snö. Mörkret har ännu våldet, och dermed — enligt en sedan gammalt inrotad föreställning hos allmogen — de förr nämnda sagoväsanden, som vintertiden anses förmå mer än eljest. Om man derföre med någorlunda kännedom om folkets uppfattning af tiden, då vintern visar sig blidare mot våren, med denna uppfattning sammanställer de bruk och iakttagelser, som tillhöra denna fest, finnes, att när allmogen går att "leka Valborgmässberg", de dermed icke fira ljusets eller värmens seger, utan fast heldre — öfvertygade, att mörkret och allt dess onda följa nu *bör* ge vika, helst tecken dertill varit eller äro för handen — vilja i "lek" (det ordet må tillhöra festen) föreställa kampen mellan båda. Sällan är folket i sina förlustelser så stormande, som på Valborgmässbergen. Sådant är icke tillfälligt. Deri ligger "lekens" betydelse; dermed tror man sig kämpa en god kamp; och det minsta afbrott deri skulle öppna väg för hvad man denna natt så synbart fruktar. Sjelfva Valborgmäss-elden måste, när den nått sin höjd, stadigt hållas vid magt, till dess den hastigt släckes, hvilket icke sker utan ansträngning. — Men vi inträda här på ett skummt fält. Allmogen kan nu mer sjelf föga göra reda för sina hit hörande föreställningar, de der under tidernas längd efter hand förlorat gestalt, fast de ännu friskt fortleva till sina — för det mesta — oskadliga verkningar. Derföre blott några spridda drag! — Denna natt tros de magter, dem folket benämner Troll, Hexor, Rå m. fl. begynna sina färder öfver skogar och rymder, dels flygande, dels ridande, och olycklig den, som råkar ut för dem. De stå på flygt. För desamma äro icke allenast menniskor, utan äfven hvad för dessa dyrbarast är, såsom hus och hem, husdjur, gröda m. m. utsatte. Ofta

*) För ändamålet läggas de, åtta dagar för Valbmässan, i blöt.

**) Intet är svårare att uppteckna, än dessa. Förf. är öfvertygad, att den anförda kan rätt utföras *endast* medelst lur, eller vallhorn.

Sorunda socken i Södertörn (östra delen af Södermanland) bebos af ett folk, hos hvilket rätt många egenheter träffas. Redan allmogens derstädes kroppsbildning — till och med hållning — skiljer sig ganska märkbart från kringboende allmoges. Hullfärgen närmar sig Vingåkrarens. Folket får tidigt ett åldrigt utseende; men sent försvinner ansigtens *talande* uttryck. — Bland gamla bruk och plägseder finnas här åtskilliga, som äro okända i närliggande trakter och till en del äfven i det öfriga Sverige. Några visor och lekar, men i synnerhet melodier, tyckas hafva sitt egentliga hem här. — Sorunda-boen kan icke utsäga vissa bokstäfver. Andra utsägas här på ett eget sätt. Sälunda röjer honom äfven uttalet.

Men vi förbehålla oss, att få framdeles utförligare afhandla allt detta.

Den bifogade teckningen (Pl. 2) föreställer tvenne Sorunda-qvinnor; den ena i vanlig högtidsdrägt, bestående af mössa, hvit halsduk, fästad öfver barmen med ett rundt spänne af silfver (de gamles brossa), blå kofta och kjortel, hvitt förkläde, blå strumpor med röda kilar, samt skor med spännen; den andra i sommarhögtidsdrägt, af kring hufvudet lindad halsduk ("änne-linda"), i hvilken håret är gömdt, halsduk, fästad medelst spänne, rött lifstycke, vida linneärmor med spetsar, kjortel — någon gång bjertröd till färgen, hvitt förkläde, röda strumpor, samt skor med spännen.

Vallvisor i Dalsland.

Såsom bekant är, utgöra vallqvädena ett eget slag af folkvisor — både till ord och melodier alldeles skilda från andra. — Man har hittills icke egnat dem den uppmärksamhet de förtjena *). Vallvisan väljer *sina* ämnen och behandlar dem på *sitt* sätt. Hon är *sången i skogen*; lefver i den och skall i Norden en gång bortdö med den.

Det är oss obekant om, utom Dalsland, vallqväden finnas, som äro vexelsånger. Men det är troligt. Vi fortsätta meddelandet af Vallvisor, när utrymmet det tillåter.

1.

(Upptecknad i Fröskog socken uti Tössbo härad.)

1.

Och låla, Kari, och låla mej!
Och är du min vän, så svarar du mej;
Nu lålar jag.

2.

Och låla, Ola, och låla mej!
Och är du min vän, så svarar du mej;
Nu lålar jag.

---

*) Äfven härutinnan står likväl det allmänna i förbindelse till K. Bibliothekarien Arwidsson, som i sina "Svenska Fornsånger" meddelat åtta vallqväden, deribland första versen af en, hvilken Atterbom redan 1816 (Poetisk Kalender) läfvat fullständigt meddela. — Utgifvarens uppteckning (från Östergötlands skogsbygd) af denna visa skall framdeles allmängöras.

3.

Och tack för svaret, som du mej ga!
Och lålar du mer, så är det bra;
Nu lålar jag.

Och lä-la Ka-ri, och lä-la mej! Och är du min vän, så sva-rar du mej. Nu

lä-lar jag.

Anm. Vallhjonen sägas i Dalslaud *läla* eller *lälla* (Isl. *lalla*),
då de i skogen sjunga vallvisor.

2.

(Upptecknad i Högsäter socken, Walbo härad).

1.

Kommer du vall te' mända'n, Mali?
Mali lilla då!

2.

Å ja, å ja, Jon lille,
Jon lille då!

3.

Hvar sk'a vi mötas, Mali lilla?
Mali lilla då!

4.

Då sk'a vi mötas på Ringelands-kolle,
Jon lille då!

5.

Kommer du vall te' tisdä'n, Mali?
m. m.

Kom-mer du vall till mändan, Ma-li? Ma-li lil-la då! Å ja, å ja

Jon lil-le, Jon lil-le då.

Anm. Visan fortsättes till dess alla dagarna i veckan nämnts,
samt den svarande, för hvarje dag uppgifvit mötesplats.

3.

(Känd i sydvestra Dal, men ingenstädes fullständigt. Melodien — en af de allra skönaste — skall framdeles meddelas. Visan utgör ett (ganska märkligt) sammandrag af en berättelse om tvenne älskande, som hade ett barn tillsammans, det de förvarade i skogen i en vagg af flätade vidjor, hvilken de upphängt i en björk. Barnet eftersågs af dem ymsom; ty båda voro tjenande. (Härmed sysselsätter sina visan). — En qväll voro båda i skogen; gossen samlade några friska grenar af en gran och lade dem på marken till en matta. De två föllo på knä derpå, läste böner, och ansågo sig dermed sammanvigda. — Omsider kom en herreman till orten, och allt blef bekant. — "Allt blef dem ock förlåtet", och de sammanvigdes af en prest *).

(Han): Kersti lilla, Kersti lilla!

Lille sofver i skogen.

Långt, långt bort i skogen.

(Hon): Tulleri lull, tulleri lull!

Lefver han än?

Långt bort i skogen!

(Han): Jo men, gör han, jo men, gör han;

Lille ligger i vaggan sin,

Långt, långt bort i skogen.

Ta' af dej skon

Och mjölka kon

Och ge den lille go-dricka.

(Hon): Jag har förfall,

Jag får'nte' gå vall;

Jag går på gäle och harfvar.

(Han): Vinden blåser och björka går

Och lille gråter i vaggan sin;

Kersti, Kersti lilla!

(Hon): Ja, vädret blås'

Och björka går;

Jag får'nte vyssia den lille!

(Han): Vädret blåser och björka går

Och lille sofver så snällt ändå,

Långt, långt bort i skogen.

---

*) Den älderstegna gumman Anna Mårtensdotter i Kläppe, Ödeborg socken, har för berättelsens innehåll fullständigast redogjort för oss. Med darrande röst sjunger hon äfven visan, som i hennes barndom var allmännare, än nu.

4.

(Dalskog socken, Nordal Härad.)

Kling sade biälla
Långt bort i fjella;
Der gal göken,
Der växer löken,
Der springer svala,
Der är godt, att vara,
Dit sk'a vi fara.

5.

(Dalskog socken, Nordal härad.)

Gubben skulle köra vall korna,
Så tappade han bort stora biällekoa;
Ko-syta! biällekoa! kom hem åt!
Jag ska binda på dig en klank och en biälla,
Så ingen skall ha med dig, att beställa.
Kling, klang, klang sade biälla,
Långt, långt, långt bort i fjella.

Öfversigt.

Kongl. Vitterhets-, Hist.- och Antiquitets-Akademien har under det förflutna året (1843) icke fått emottaga någon täflingskrift. — För det ingångna året äro, i *antiquiteterna*, följande täflingsämnen utsatta, nemligen: En afhandling i något ämne, hörande till kändedomen om Sverige i fornåldern eller under medeltiden, räknad till Konung Gustaf I:s anträde till regeringen; vare sig om Regerings-, Brottmåls- eller Tvistemåls-lagarna, Kyrkoväsendet och Undervisningsverket, Konsterna, Handeln och Sjöfarten, Sederna och Lefnadssättet, hvarvid äfven ifrågakomma fäderneslandets äldre minnesmärken och deras förklaring; efter författarens eget val. — Täflingskrifterna böra inom den 20 Januari 1845 insändas till Akademien, eller dess Secreterare.

I slutet af sist förflutna året har i Hufvudstaden ett sällskap, under namnet *Svenska Fornskrift-Sällskapet*, bildats, hvars hufvudsakliga ändamål är, att utgifva sådana äldre handskrifter, till hvilkas tryckning bidrag af staten eller af redan stiftade samfund icke kan påräknas. — Ledamot betalar en årlig afgift till sällskapets kassa af 3 R:dr 16 sk. B:co, eller för en gång 33 R:dr 16 sk. och erhåller därför ett exemplar af de skrifter sällskapet utgifver, under den tid han betalar sin årsafgift.

RUNA.

ANTIQUARISK TIDSKRIFT.

Juni-Häftet, 1844.

Midsommaren i Norden.

Om Nordens sommar hafva många både talat och sjungit. Vi upprepa hvarken talen eller visorna. Någre hafva tyckt Svenska fattigdomen uppenbara sig äfven i den. Men deras sinnen hafva väl legat åt södra landen. De, som ännu känna sig hemma i Norden, lära väl finna dess sommar nog både rik, färgfull och varm. — Skulle ock icke den sommarverld förete äfven ett egendomligt, underbart, der midnattssolen vakar öfver blomstren!

Midsommardagen är det — såsom Svenska bonden säger — sommar hela dagen. Det ligger mycket i denna tanke. Der ligger både ljus och mörker. Dagen egnades redan i urminnes tider åt festligheter, för hvilka man nu mer föga kan redogöra, men som kunna antagas hafva bestått i offer och dermed förenade folknöjen.

En äldre Svensk författare *) har detta om midsommarfesten: Ändteligen, när ängar och fält stå i blomma, eller midsommaraftonen, då, i forntiden, synnerliga festliga bruk iakttogos, sammankomma på torgen och fälten människor af alla åldrar och kön, samt, sedan talrika eldar uppgjorts, leka och hoppa, äfvensom de under dans besjunga (saltando decantant), dels forna hjeltars bedrifter, dels äfven hvad utmärkta qvinnor gjort för att bevara sin dygd; hvarförutan de i fosterländska sånger (patriis cantionibus), beledsagade af harpor och flöjter, uttrycka hvad vanslägtade och illasinnade ädlingar samt grymma och låga qvinnor begått o. s. v., på det att ungdomen måtte lära, huru hög dygden är, samt att hålla sig vid det goda och fly det onda. — Rudbeck **), som (med rätta) ansåg dessa plägseder nedstamma från forna offerbruk, yttrar: "ännu i dag ***) så skier detta, fast icke någon afgud till ära, utan, effter gammal vana, för de liufliga liusa nättren och stadigt siungande foglar, som locka ungdomen ut att leka, särdeles midsommarnatten."

Man har af några spridda omständigheter trott sig kunna antaga, att i forntiden midsommardagen här i Norden var helgad guden Balder, som då tillbads. I Bohuslän kallas sommaren ännu *hå-balm*. "Tillhörde Balders dyrkan, som man nästan med säkerhet kan antaga, Celter-stammen, så är det märkligt, att Midsommars-vakorna eller Baldersbålen tändas helst på kiströren, hvilka äro Bronzfolkets enda graflemningar" †). Till "midsommarblomstren" — örter, som ansågos och ännu tros denna dag vara kraftigast — räknas i de södra landskapen, äfvensom i Danmark, den så kallade Balders-brå. Hit har äfven ansetts höra den i några delar af Tyskland rådande tron, att ek-mistelen (fordom Druidernas yppersta läkemedel) bör afhuggas i synnerhet då sol och måne ingå

*) Ol. Magn. (i *sommandrag*). **) Atl. T. III. ***) Slutet af 1600-talet.

†) Skrifrtl. meddelande från orten. Mätte meddelaren utveckla sina hitbörande iakttagelser!

i kräftans tecken ("vid sommar-solhvarfvet, då Balder föll för misteltenen"), äfvensom den ännu hos Svenska allmogen allmänna tron, att slagrutan, medelst hvilken man tror sig kunna upptäcka i jorden nedlagda skatter, midsommaraftonen bör skäras; ty såsom bekant är, består denna så kallade slagruta af mistelgrenar *). — Dock är och förblifver allt detta och dylikt endast liknelser. Vi tvifla, att hädanefter någon forsknings slagruta letar upp bevisen — om de någonsin funnits. Det endast förblifver ovedersägligt, att, såsom ofvan sagdt är, en större offerfest fordom anställdes denna dag, äfven om något afseende icke kan fästas vid Ol. Magni anförda berättelse om de ännu på hans tid till festen hörande sång-föredragen. Midsommareldar tändas ännu i några få orter, i synnerhet i Norrland, men äfven, såsom ofvan sades, i Bohuslän, äfvensom i vissa delar af Dalsland. I Norrland uppgöras dessutom på korsvägar "större eldar." Bålet bör bestå af nio slags ved. Intill sednare tider är det bruk iakttaget, att i elden kasta en svamp, som har sitt namn af ett fruktadt väsende, kalladt Bären eller Beran, hvarigenom dettas kraft ansetts omintetgöras **). Medelst dessa eldar tror man sig vidare kunna "utröna, om någon trolldom är å färde," och skall det händt, att något djur, såsom en get, bock o. s. v. visat sig vid elden, då man trott, att Puken eller annat trolltyg, i denna skepnad närvarit ***). I Helsingland säges, att midsommarnatten bergen öppna sig, då trollen gå derur, dansa och hålla sig glada †). Hit höra i öfrigt besöken ifrågavarande natt vid vissa källor, i hvilka offeringar skett. Sådana källor finnas i alla landsorter. I Tranås socken i Skåne är en källa, kallad Bobbekällan, i hvilken, enligt gammal berättelse, "menige man, så i hedendomen, som påfvedömet, offrat och ännu (1690) envetna qvinnor St: Hans afton offra och kasta dijt penningar, eggskalor, bröd-stycken etc." I Borlunda socken, äfven i Skåne, är *Helga Hannas källa*. "Gemene man säges fordomdags offrat hvarje Sanct Hanses afton till denna källa."

Detta och dylikt häntyder tvifvelsutän på midsommarfestens begående i äldsta tider. Det mesta deraf är förgätet eller på god väg att förgätas; men sent torde midsommaraftonens och påföljande dagens sannolikt lika gamla betydelse såsom en bemärkelsetid försvinna; ty hvilken mensklighet har icke fikat och skall icke fika, att kasta en blick i sin framtid! — De hit hörande iakttagelserna äro mångfaldiga. Ännu kan den, som sednare på midsommaraftonen går ut på vägar och stigar, synnerligen i norra orterna, få se stillastående, af hvita skyngen omhvarfda, varelser, hvilka begifvit sig ut, för att af foglars läten m. m. förnimma hvad ske skall. För samma ändamål lägger man sig, likaledes omhöljd af hvita lakan, på tak o. s. v. — Midsommarmorgonen uppsöka gossar och flickor en jordfast sten, "på hvilken de ställa sig tysta och stilla med blottade hufvuden och gifva lyssnande akt på det första ljud de höra. Åt det håll, der detta förnimmes, bor den käräskeliga" ††). Att härvid små puts icke sällan förehafvas, det kan man intyga. — Det är gifvet, att blomstren nästan företrädesvis höra dessa upptåg till. "Midsommarblomstren" bestå af nio slag af de blommor, som förefinnas, hvaribland dock alltid bör finnas en Johannisblomma (Hyper. perfor.). I Dalarna utgöra de tre slag samt tre af hvarje slag.

*) Mistel (Viscum) är ganska ymnig på öarna i Mälaren. Dess många förmenade egenskaper skall förf. på ett annat ställe omtala. **) Skrifl. meddelande fr. orten. ***) Annat meddelande fr. orten. †) I aflägsnare trakter af Norrland ligger ett hemskt öfver sjelfva midsommaren. "De gå då tysta och grubbla på — för att icke säga bäfva för — framtiden, och våga midsommardagen icke bryta ett blomster." Skr. meddelande fr. Norrbotten. Något dylikt är äfven sagt om Jemtlandingarne. Märkligt är hvad Linné (G. R. s. 311) i detta afseende yttrar om Gottlänningarne. ††) Enl. meddelande från Herjedalen. Härvid bör anmärkas, att i Jemtland detta nu mer iakttages Påskmorgonen.

För att plocka midsommarblomster begifver sig flickan, sedan natten inträdt, ut i engden. Om någon mötes och tilltalar henne, får hon svara endast genom tecken, men hvarken under fram- eller återfärden öppna sin mun till tal. Nu brytas blommorna — de nio af olika slag *), hvilka efter hemkomsten läggas under hufvudgården, och snart hvilas på dem den slumrandes lockiga hufvud. Hvad hon nu drömmer, det inträffar. Hvarom kan väl den flicka drömma, som blandar blomster i sin bädd och nedlutar sig derpå — för att få drömma? — — För att utröna om glädje eller sorg förestår, går man ock denna natt ut till ett sädesfält, der tvenne lika höga, med ax försedda, rågstånd ombindas, det ena med ett rött band (för glädjen) och det andra med ett svart (för sorgen). Morgonen derpå efterses hvilketdera af stånden skjutit öfver det andra. Det längre ståndet blir det betydande **).

”Midsommarsafton skola åkrar löfvas, eller en löfqvist sättas i hvarje åker, hvilket skall förorsaka god årsväxt. Då bör allahanda löf och blomster plockas och hopbindas till *midsommarqvastar*, hvilka upphängas i alla hus och i synnerhet i ladugården, så kan ingen förtrolla boskapen. Johannisgräs (hyper. perf.) tros hafva bästa verkan, och bör för all ting vara med” ***). Midsommarqvastarna anses behålla deras skyddande kraft hela året, hvarföre de flerstädes väl förvaras. *Midsommarkransarna* tjena blott till prydnad på väggar, bohag o. s. v. I Dalsland hafva de ett eget utseende.

Här borde väl äfven talas om allmogens ”blomsterprydnader,” helst dessa nu mer just äro det hufvudsakliga i festen; men anförandet blott af en del af hvad vi i skilda orter härom iakttagit skulle leda till vidlyftighet. Det blott må nämnas, att flerstädes nästan hela veckan för midsommaren upptages af förberedande åtgärder, såsom tvagningar o. s. v. I en socken af Westmanland samlas man, åttonde dagen för midsomardagen, på stranden af en liten skogssjö, der sand fylles i medförda krukor, för att sedermera hemma begagnas vid rengörelsen. Vid tillfället äga åtskilliga förlustelser rum, och till dansen denna qväll har intill sednare tider sjungits denna visa †):

1.

Och träden de löfvas och marken är grön;
Hvarendaste blomma hon ständar så skön.

2.

Lilla fågeln han sjunger med ljufvelig röst;
Han är fälle gläder allt uti sitt bröst.

3.

Så prisom vi sommaren, fager och fin;
Sjngom: ljufveli, ljufveli' midsommartid!

”För att länge kunna behålla nöjet af blomsterprydnaden, plägar i några orter samtelige kusfolket en hel vecka bebo någondera af uthusen.”

Likaledes vore icke litet att berätta om majstängerna eller majträden, hvarom åtskilligt icke allmänt bekant kunde anföras, äfvensom om dansarna och lekarna kring desamma, men enär den snart instundande midsommaren bereder vänner häraf tillfälle att sjelfve skåda och iakttaga, må med fullföljden af vår teckning tills vidare anstå.

*) I Dalsland måste de nio slagen af blomster hemtas från nio serskilda åboers ägor.

**) Ett annat spådomsgrepp, som vid denna tid öfvas, är detta. En sluten ärtskida, som bör innehålla jemnt nio örter, hänges på en träd öfver dörren. Den första, som derefter inträder i rummet, bär den tillkommande älskades namn.

***) Gaslander a. st. s. 25. ”Beñnes säden af matkar nedfällas, sättes thenne afton en rie (stör, hvarpå den afskurna säden till torkning upphänges) med smala ändan i åkren, eller en sopeqvast, eller ock en käpp, hvarmed en orm är slagen ihjäl, så fly alla matkarne bort.” D. s.

†) Se *Skriften* Runa, h. 3, sid. 41—42.

††) Melod. finnes intagen å sid. 34.

Sagan ger vid handen, att denna lag aldrig förr varit här tillämpad, än vid det tillfälle hon omtalar.

I likhet med sagorna om Hagbart och Signe, om Starkotter och Långben Rese m. fl. har äfven Axel och Valborgs äfventyr blifvit lokaliseradt på flera orter i Norden. På Houe och på Gidsköe i Söndmör, på Sletta och på Venja i Romsdalen, samt på Ejnebu i Guldbrandsdalen, allt i Norrige *), visar man fornlemningar, som sättas i sammanhang med denna händelse; men då dessa, med undantag af den på Gidsköe, alla tillhöra hednatiden, och den på sistnämnda ställe befintliga runsten oemotsägligen tillhör 11:te eller 12:te seklet **), så synas deras anspråk vara allt för löst grundade, för att komma under granskning. Och då vi vid Dragsmark äga ruiner efter en Mariækyrka och ett Augustinerkloster, då der gifves en noga detaljerad folksägen om händelsen, då Valborgs visa der ännu sjunges, och då hennes graf der visas, — icke längesedan täckt med en fyrkantig åt ena ändan afsmalnande häll, sådan som 13:de seklets griftvårdar vanligtvis äro formade — tyckes intet tvifvel blifva öfrigt, att ju der är stället, hvarest för Axel och Valborg "lyckan vände sig om."

Innan vi lemna detta ämne, låtom oss kasta en blick på sjelfva den visa, vi så ofta omnämnt, och som i alla afseenden bör betraktas såsom en af Dragsmarks fornlemningar. Denna, som fördom var en af våra allmännast kända fornsånger, synes vara författad i 11:de eller 15:de seklet. Den innehåller icke mindre än 200 verser, men har troligen icke från början ägt denna storlek, utan tid efter annan fått nya tillökningar, och detta torde förklara de många motsägelser och historiska misstag, som deri förekomma. Denna sång, som aldrig lemnar ur sigte det i omqvädet antydda temat om lyckans ostadighet, verkligen förvånar genom sin fasta hållning af de handlande personernas karakter, och genom sin djupa uppfattning af menniskohjertats lidelser och strider, ådagalagd isynnerhet uti skildringen af hjeltinnan sjelf. Äfven om man icke hos dess okände författare träffar den stora skaldens blixtrande tankar, slående med sin styrka och glans, genomgår dock en mild, vacker poetisk anda hela hans dikt, hvaraf vi såsom ett litet profstycke vilja, utan allt urval, anföra dialogen emellan de båda sorgsne älskande efter deras skilsmessa.

Der breddes duk, de sattes till bord,
Der skänktes båd' mjöd och vin.
Herr Axel han satt med sorgfullt mod
Och talte med kärasten sin.
Men lyckan hon vänder sig ofta om.

"J sägen mig Valborg, min ädla ros,
Medan vi äro ena härinne,
Hvad råd vi nu kunna uppfinna oss,
Att sorgen vår må försvinna."
Men lyckan etc.

*) Se Ströms Beskrivelse over Söndmör 2, pag. 113 seqq. Jfr Nyerups Anmärkningar vid Axel och Valborgs visa.

***) Den s. k. Valborgs grafsten på Gidsköe kyrkogård äger den i forntiden brukliga formen af ett likkistlock, vid dess båda ändar försedd med uppståndare, på den ena af hvilka man finner samma figur inbuggen, som står på det gamla patenet i Dragsmark, nemligen en hand med två uppräclda finger, emellan solens och månens bilder. Längs stenens rygg går en kort oläslig runeskrift. Det torde blifva ganska svårt att kunna uppvisa någon dylik grafsten ifrån 13:de seklet. Någon Mariækyrka har icke funnits på detta ställe, eller i det närbelägna Borgund, som Ström vill, ty Ramus i sin Norrig. Beskr. pag. 177 upplyser att denna kyrka varit helgad St Margaretha. Ströms påstående att Axel och Valborgs i visan omnämnda härkomst af Gildskeätten skall häntyda på deras börd af Gidsköe, är icke bevisadt, och mindre sannolikt. Visan menar utan tvifvel att de båda älskande härstammade från Harald Gilles kongliga ätt.

”Får jag konungen, om det så går,
Då sker det ju mot mitt minne.
Om jag än lefde i tusende år,
Går J mig aldrig af sinne.”

”I högan loft vill jag sitta med id,
Och virka det guld så trogen;
Så sorgelig vill jag lefva min tid,
Som turturdufvan i skogen.”

”Hon hvilar sig aldrig på grönan gren,
Hennes ben äro aldrig så trötta;
Hon dricker aldrig det vatten rent,
Men rörer det först med fötter.”

”Min Herre, J riden så lustelig *)
Att jaga den vilda hara;
Alla de tankar J fån om mig
J låten dem strax bortfara.”

”Om jag än rider i rosende lund
Och jagar de djur uti skogen,
Hvad skall jag göra om nattestund,
När jag dock icke kan sofva?”

”Mitt fädernegods vill jag sälja försann
För silfver och guld det röda;
Se'n vill jag draga i främmande land,
Och sörja mig sjelf till döda.”

”Min Herre, J säljen ej eder jord;
Den är så hårdt att mista;
Men sänder nu strax Herr Asbjörn ord;
Hans dotter den skall J fästa.”

”Alfhild hans dotter J fästa må,
Och lefva hos henne med ära.
I moders stad vill jag eder stå
Och sorgen så för oss bära.”

”Ingen skön jungfru jag hafva må
Och ingen trolofvar jag mig,
Kunde jag än Kejsarens dotter få,
När jag nu icke fick dig.”
Men lyckan hon vänder sig ofta om.

Detta är ju vackert, till och med skönt; men om läsaren fick höra det sjungas på sin smältande melodi, i Dragsmarksdalen, en stilla sommarqväll, då solens sista strålar förgyllde ruinen af Mariækyrkan! — — —

Men redan allt för länge hafva vi uppehållit oss med ett ämne, som af mången torde anses föga vigtigt, och vi återgå därför till vårt kloster.

Kort efter sin anläggning blef Augustinerklostret i **) Dragsmark af stor betydelse, och af ett mera välgörande inflytande på tidens bildning, än de Nordiska klostren i allmänhet. Munkarne inrättade nemligen här en högskola, hvars lärosalar, enligt en sägen på stället, skola varit uppförda på ofvannämnda Hultås. Hit samlades de adliga ynglingar ifrån Norrska och Danska väldet och bibringades de kunskaper och den humana bildning, som höfdes den tidens riddersmän. Äfven ifrån Sverige besöktes troligen denna läroanstalt, särdeles under den tid länet lydde Gustaf Wasas spira, emedan vi finna klostergodset då ökad med egendomar på Dahlsland; men för öfrigt är denna

*) En vers emellan denna och föregående är med flit utesluten, såsom utan tvifvel i sednare tider understucken.

**) Ett gammalt bref från en Præmonstratensisk Abbot till Abboten i Beckaskog med anmodan till denne, att visitera Dragsmarks convent, har föranledt den förmodan att detta sistnämnda förbundet sig till Præmonstratensernas regler, hvilket kan vara sannolikt nog, i anseende till det der befintliga Canonicate. (s. Wieselgrens dissert, de Claustris Svio Goth.).

Ann. Det är dock isynnerhet hos allmogen i Norrland, som man får höra anmärkas och härmas grannars egenheter i ord och talesätt (till och med uttal, språkton!), af art, som *it tiät ed*, men äfven andra af alldeles olik beskaffenhet, samt än märkligare, och det ej blott Läns-vis, utan äfven, ja mäst Socken- och By-vis. Jag har en hef samling af sådana.

6.

S. Dalarna.

*Kör och skrik,
Säj, du är hemma i Wik!*

En allmän och nu mer oftast skämtande upmaning, i Westmanland och norra Uppland, till en resande, just som han satt sig i åkdonet, och det bär i väg. Man är ense om, att med Wik här menas Wik by (en liten köping) i Söderberke socken, vid gränsen mellan Westmanland och Dalarna. Detta Wik — redan i K. Magni Bergsordning 1354 och i Eriks af Pomern Privil. 1420 omtaladt under namn af Wikaberg — har sedan gammalt varit en sammelsplats för folk från många orter: för Bergsmän och Söderboer, och låta hugg mellan de förstnämnde och deras grannar i söder, »Skinsbergsknifvarna» (invånarne i Skinsberg sn) berättas här varit, tid efter annan, gifna, hvarvid Bergsmännen med sin lugna styrka och sega hårdnackethet, mot Skinsbergsboens hetta och oförvägenhet, merändels skola stått sig bäst, samt derföre tillvunnit sig rykte och namn af kaksar. När så folk från trakterna i söder, Snäfringe, Åkerbo m. fl. härader, skulle, som det än heter, *till bärns* (till Bergslagen; vanligen till något af de många bruken, eller hyttorna i Skinsberg socken), gåfvos dem af de hemmavarande ofvanstående afskedsord, att, vid tillfälle, begagnas såsom ett slags här-rop mot Skinsbergsboerna.

7.

Dalarna och Westmanland.

Har du sett hur scho Skevi-Lappen dansar!

Har du sett hur scho Schevi-Lappen, scho Schevi-Lappen dansar!

En dans, som för 20 år sedan var mycket öflig i socknarna så väl kring Skedvi församling i Dalarna, som i Skedvi uti Westmanland. Hvilkendera den ursprungligen afser kan jag än icke säga. Båda socknarna lära fordom haft Finnmarker, i hvilka äfven Lappar uppehållit sig, och dansen är egentligen en gycklande härmning af dessas sätt både att sjunga och dansa. I min barndom utfördes den ofta i bondelag, rätt egendomligt. Dansades blott af en i sender, som tillika sjöng, ej blott ofvanstående, utan, i sammanhang dermed, ännu en kort och fåtonig vändning — påtagligen en (misslyckad) Lapp-joikning. — Skedvi-boerna i Westmanland kallas än i dag *Lappar*, och det förtjenar anmärkas, ej mindre att betydelsen af Lapp och Skedvi kommer på ett ut, nämligen: *gräns-folk* och *gräns-ort*, än att en forntida gräns bevisligen framgått genom detta Skedvi.

8.

Westmanl., Åkerbo, Snäfringe h.d.

*Bro kar(l)ar,
Malma harar,
Onsvi gubbar,
Munktorps trubbar.*

De två första af dessa tillmälen berättas — i. berättades för 20 år sedan — härleda sig från den tid K. Carl XI:te, under sina vistanden på Kungsör, höll å Malma ås

(norr om kyrkan, der åsen är både hög, platt och vid) vapenöfningar med kringboende manskap, hvarvid de från Bro och Malma ofta skolat blifvit satte mot hvarandra, samt så betett sig, som namnen antyda, nämligen Bromännen som karlar, men de från Malma, som harar. — De tvänne sednare åter hafva en annan, sannolikt äldre grund, nämligen i dessa sockenfolks lynne och kroppsskapnad, hvilka de i all sin korthet (efter hvad i lång tid allmänt medgifvits) lika fullt, som mäterligt tekna. De saktmodige, allvarlige och trögrörliche Odensvi-männen, fullt upp sysselsatta vid sina skogsmilor, eller på de små magra åkerlapparna, hade åtminstone för en hop år sedan visst icke hunnit följa tidens olater, utan stodo tvärt om i rop för råhet. Deras ansigtsbildning liknar mycket Eldfalsfolkets i Dalarna. Församlingens södra rotar röja dock synbart blandning från utsocknarna. — Munktorps socken, med dess invånare — den märkligaste i Westmanland — är än thyvärr obeskrifven. Inom socknen finnas ännu några slägter af en egen stam: »gamla Munktorps-stammen»; så män, som qvinnor, korta (»trubbiga») och satta, med höga, runda pannor och ljust l. rödlätt hår. Deras egna och synnerliga drägt (nämnd af Ihre i dess Gloss.) bars af en och annan ännu för 25 år sedan, men är nu aflagd.

9.

Södermanl., Rekarne härad.

Hvem är ej så god, som en Bonde på Rekarne!

Sedan äldre tider hafva Rekarne-boerna varit af sina närmaste grannar hållna för kaksar och öfersittare, så att man nog ofta får höra en Wingåkrare, Åkersbo o. s. v., utgjuta *sitt* skryt i ofvanstående utrop. De mest egna sockenfolk i häraderna äro de i Öija och Näshulta församlingar, båda äfven med gammaldags drägter, hvar sin för sig. Rekarne forna förhållande till öfr. Södermanl., då Sorunda och Wingåker undantagas, torde tiden för alltid bortgrumlat. Genom fortsatta, noggranna forskningar vinnes likväl alltid *något*, hälst der — intet är gjordt.

10.

Södermanl., Wester-Rekarne.

Westermo *Tussar*,Öija *Bussar*,Lijsta *Kärngar*,Gillberga *Män*,

De dansa än.

Tuss, tussar, fordom mythiskt och nog mångtydigt, är nu mer hos allmogen knapt annat, än ett skrocknamn på vargen. Under hvilken bemärkelse Westermoboerna (och några andra sockenbyggare i landskapet) först fått upbära namnet är icke bekant, men det har ansetts tyda på det forna Wikingalifvet derstädes. — *Busar*, såsom folks- eller stamsnamn i Sverike, omtalas redan af Adam af Bremen: »Sunt ibi homines pallidi, virides et macrobii, id est longi (longævi), quos *Busos* appellant.» (Hist. eccl.). I Anglosax. urkunder nämnas *Buscarla*, sjömän, skeppsfolk, och ännu på 1500:talet fanns en befattning med skepps och farkosters vårdande i hamnarna, som innehades af då s. k. *Hamn-busar*. Under det att *Busar* än fortlever med bemärkelse af: spöken, vidunder, odjur m. m., har deraf äfven bildats en utvidgning: *Bussar*, till hvars förklaring berättelserna om *Öija Bussar* lemna ett märkligt bidrag.

net är, såsom bergsvatten i allmänhet, mycket klart och kallt *). Sjön har ett litet aflopp genom en bäck åt n.n.o., är ganska fiskrik; och man påstår sig deri hafva sett gåddor af ovanlig storlek. Fisket lemnas dock obegagnadt, helst notdrägt svårligen kan företagas, i anseende till dels sjöns form och dels den mängd trädråte, som tid efter annan nedstörtat från bergen, hvilka omgifva sjön. Förr var också den tro allmän, att fisk i Odensjö kunde fås endast af ägaren till Nackarp; och jag såg ofta i min barndom en gubbe från nämnde hemman sysselsätta sig med metning vid sjöbrädden, utan att någon annan vågade ens ett försök dertill **). I öfrigt att döfva fisken och derigenom på en gång åstadkomma en stor fångst, företog man sig år 1821 att i sjön nedsänka en fjerding, fylld med krut, som skulle antändas medelst ett från fjerdingen till vattenytan uppgående rör, hvilket dock saknat behörig täthet, hvadan krutet tagit vatten till sig och tillställningen misslyckats.

Vid det förut omnämnda Gjällaberg ligger en stor sten, kallad *Bockasten*, af åtskilliga deruti synliga spår, liknande bockfjät. Det säges att en jätteqvinna, stående på Blinkarps Ry (den högsta granitkullen på söder-åsen o. s. v. från Odensjön) med sitt fläteband slungat en stor sten mot den nybyggda kyrkan i Färingtofta, men att under farten stenen söndrat sig i tvenne delar, af hvilka den ena nedfallit vid Gjällaberg och den andra på Färingtofta gata, der den ännu utvisas.

(Forts.).

Svenska Folk-melodier.

N:o 1.

Och trä-den de löf-vas och marken är grön; hvar en-da-ste blomma hon

ståndar så skön.

(Se sid. 23).

*) "När man står på bärghien och ser ned på vatnet, ser dät så grönt ut, som gräs: män när man kommer dit neder till vatnet, är dätt så klart, kallt och godt, som någonsin något annat brun- eller kille-vatten, emädan der är springekillor i bärget, som indyta. Dok osynlige: ty ältid är siön lika fuller; och löper dock en ström af bonom på den norra sidan." (Hult).

**) "Bland annat förmäles om en man, som gick til thenna siön at fiska. Men då han var kommen fram til sjöbrädden, kom der farandes en hiskelig stor Fisk utu sjön ända mot landet, hafvandes denne förfärliga fisken ett par ögon i hufvudet, så stora, som dryga skålar, så at denne omtalte man blef till ingenting hastigare resolverad, än til en skyndsam återfärd. — Förtäljes ock om en man, som fordom var hemma i ett hardt när tntil thenna siö beläget torp eller eustaka gård, benämndt Nackan (Nackarp), och äfven väl infant sig vid denna siö at fiska. En tämlig stor Giädda fick han; men så länge han hade denna fisken at bära, kunde han omöjeligen bitta hem. Omsidér när han länge gängit vilse, hof han den där fisken ifrå sig, och då kunde han strax utan möda finna vägen hemåt." (Ehrensand).

N:o 2.

Axels och Valborgs visa. (fr. Bohuslän).

Musical score for 'Axels och Valborgs visa'. It consists of three systems of piano accompaniment. Each system has a treble and bass clef staff. The first system is in 3/4 time and features a melody in the treble staff with eighth and sixteenth notes, and a bass line with chords and some eighth notes. The second system continues the melody and bass line. The third system concludes the piece with a final cadence in the treble staff and a bass line ending with a fermata.

N:o 3.

Långsamt.

Trettondagsvisan. (från Wingåker).

Musical score for 'Trettondagsvisan'. It consists of three systems of piano accompaniment. Each system has a treble and bass clef staff. The first system is in common time (C) and features a melody in the treble staff with eighth and sixteenth notes, and a bass line with chords and some eighth notes. The lyrics are: "God morgon! god morgon, svär - fa - der! Vi tackoms nu så ger-na. Gud lå-te er vakna". The second system continues the melody and bass line. The lyrics are: "gla-der, Allt för den lju - sa stjer - - - na! In - gen da - ger syns än - nu, U - tan ljus och". The third system concludes the piece with a final cadence in the treble staff and a bass line ending with a fermata. The lyrics are: "stjer-na, Som för da - gen plä - ga gå."

(Forts.)

Öfversigt.

Vi fästa med glädje våra läsares uppmärksamhet på en företeelse, som kan blifva af största vigt för Nordisk fornkunskap. I en af Skandinaviska Sällskapets i Köpenhamn sednaste sammankomster har fråga blifvit väckt om tillvägabringande af årliga möten, sådana, som Naturforskarnes, äfven för de Skandinaver, hvilka egna sig åt hi-

RUNA.

ANTIQUARISK TIDSKRIFT.

Juli-Häftet, 1844.

*Minnesmärken i Westmanland *).*

(Simtuna Härad.)

Simtuna härad, en del af det forna Fjädrundaland, och i gammal tid kalladt *Simbohundari* **), är till större delen ett slättland med här och der uppstigande enstaka berg, samt några få höjdsträckningar. Orten äger många fornlemningar. Vi vilja betrakta några af dem.

Till en början må nämnas, att de flesta höjder härstädes äro betäckta med vanliga grafminnesmärken, såsom högar, kullar och stensättningar. Icke sällan träffas i sådana höjder, jemte grafkäril, saker af jern. För få år sedan fanns vid Ulleråker by, jemte andra obrända lemningar, en ringkedja af kopparblandning; men något annat fynd af sådan metall vet ingen omtala.

Man har till nämnda Ulleråker, beläget i Simtuna socken vid den ås, som till någon del följer socknens östra gräns mot Thorstuna härad, förlagt den strid, hvilken, enligt Götriks och Rolfs saga, skall förelupit mellan Upsalakonungen Eriks dotter, Sköldmön Thorborg, samt Westgötha-konungen Rolf Götriksson. Ännu på 1750 talet trodde man sig här se lemningar efter den "stad", i hvilken Thorborg skulle bott, bestående af "klara tecken efter hus, murar och stenlagda gator", äfvensom af "sjelfva fästningen, som hon haft, hvilken ännu då kallades af de i orten boende *Thorsborgs Slott'* ***).

Hvad först beträffar lemningarna efter den förmenade staden, så sökas de nu mer förgäfvets. Deremot ses på den temligen vidsträckta höjd, som ligger tätt invid byn, en oräknelig myckenhet stensättningar — lika "klara" tecken efter forntida grifter härstädes. Närmast byn är en större ättehög, hvilken till en del blifvit afgräfvnen. Längre bort förefinnes en krets af sammanlagda små klotrunda stenar, hvars omkrets uppgår till 24 alnar. Kretsen omsluter tvenne mycket små kullar, samt en liten stenkrets. Söder ut på omkring 20 famnars afstånd härifrån stå tre resta stenar, hvilka, tillsammans med några andra fallna, synbarligen bildat en större krets. Man berättar, att stensättningen varit en domkrets. — I öfrigt förekomma på höjden mångfaldiga, dels stående, dels fallna bautastenar. — Det är icke otroligt, att man i detta och dylikt oriktigt sett lemningarna efter "staden."

Tvenne ställen utvisas, hvarest Thorborgs slott eller fäste skall varit; det ena öster ut från nyss nämnda grafplats, vid höjdens sluttning mot öster. Här förekomma i en rät sträcka mellan öster och vester följande minnesmärken, nemligen: längst i vester

*) Sammandrag af några stycken ur förfs redan utarbetade afhandling, kallad "Antiquariska utvandringar i Westmanland", hvilkas allmängörande i deras helhet utrymmet icke tillåter. Förf. har vid sammandragningen trott sig kunna utlemna — heldre för mycket, än för litet. — Fortsättningen torde framdeles komma att meddelas. **) Registrum Upsaliense. Jfr. Schlyter, "Om Sveriges första indelning i landskap", sid. 32. ***) Grau, Beskr. om Westm. sid. 618—620.

Vallvisor i Dalarna.

Nedanstående vallqväden — alla upptecknade i södra Dalarna af Utg. — äro till större delen kända äfven i de nordliga delarna af landskapet, der äfven åtskilliga andra sjungas, af hvilka en och annan framdeles skall meddelas.

De, som säga, att Dalarna är ett sångfattigt land och att Dalkarlen icke gerna sjunger, hafva mycket orätt *). Utom vallvisor sjungas här de fleste af våra folkvisor. Men Dalkarlen lägger merändels ett eget in i melodien. Detta är rätt mången gång förtjusande. Man besöke de aflägsnare fåbodställen (vägen är ofta både lång och besvärlig)! Här lyssne man till Dal-sången! Då skall mycket af det egna varda förklaradt.

1.

1.

Jag vill gå vall,
Hela dagen all,
Uppå den långa måsen.
Dagen är lång,
Magen är svång,
Lite' la' mor i påsen.

2.

Tuppuna **) grå,
Barna mina små!
Tuppuna mina snälla!
Stilla ska' de gå,
Bitar på strå,
Se'n sk'a vi hem te' qvälla.

Jag vill gå vall he - la da - gen all Up - - på den lån - ga må - - - - sen.
Da - - gen är lång, Ma - gen är svång, Li - - - te la' mor i på - - - - sen.

(Härmining af vallhornets ljud).

*) Likaså de, som uppgifva, att högst få spår af fornlemningar och sägner förekomma i Dalarna. Till och med Mora är så rikt åtminstone på grafminnesmärken, som många socknar i Södermanland eller Westmanland. Men deras uppsökande fordrar möda. Fornforskningen är intet latmansgöra. Utg. vill framdeles meddela sin samling af folksägner i Dalarna.

**) Tuppuna = eg. blommorna; Här: *getterna*.

2.

1.

Lammen har jag, bå' stora och små,
Men ingen har jag, som gräset kan slå
Om sommaren.

2.

Jag räfsa', jag slog, jag lade i sträng;
Gud gifve, jag hade en fulltrogen vän!
Om sommaren.

3.

Gud gifve, jag had' en fulltrogen vän,
Som fola min' får om vinteren,
Till sommaren.

Lammen har jag, bå' stora och små, Men in-gen har jag, som grä-set kan slå, om
som - ma - ren.

3.

Mina getter
Gå i skogen,
Gnaga barken af träd.
Kommer ulfven
Öfver berget,
Så slår ja'n' ihjel.

Mi - na get - - ter gå i sko - - gen gna - ga bar - ken af träd.
Kom - mer ulf - - ven öf - - ver ber - - get,
Så slår ja'n' i - - - hjel.

4.

Kom Snälla! Kruskulla! och Docka!
Kom Snälla! Kruskulla!
Kom Snälla! Kruskulla!
Docka slipper jag locka.

Kom Snäl-la! Krus-kul-la, och Doc-ka! kom Snäl-la! Krus-kul-la! Kom Snälla

Krus--kul-la! Doc-ka slip-per jag loc-ka.

5.

1.

Gettra öfver gårdsgården sprang,
Vallkulla efter och matsäcken hang.
Hoj! oj! tuppuna for' sin kos.

2.

"Och har du nu tappat bort matsäcken din,
"Så ska' jag föll slå dig, som valigan hin".
Hoj m. m.

3.

"Och har du nu tappat bort matsäcken din,
"Så gå då sjelf valle och beta dig stinn".
Hoj, oj, tuppuna for' sin kos.

Get-tra öf-ver gårdsgården sprang, Vall-kul-la ef-ter och mat-säc-ken hang.

Hoj! oj! Tup-pu-na for' sin kos!

6.

När ett ställe blifvit arbetadt, sammanlockas getterna — t. ex. sålunda:

Gettra mina!	Huja!
Tuppune!	Hvit-tuppa,
Urtika,	Si på 'na,
Hvitlocka,	Lätt gå'na,
Minorka,	Hej Bottjen!

hwarefter fåbokullan, ställande kosan, i spetsen för hjorden, till en gräsrikare trakt, uppstämmer följande getavisa:

N:o 6.

Folklek i Dalsland.

Nedanstående täcka lek, hvilken tillförne blifvit till en del allmängjord efter upp-teckningar från andra landsorter, tillhör i dess närvarande gestalt säkert uteslutande Dalsland. Man uppgifver i en trakt af södra Dal, att sedan bygdens gossar begynt att om söndags eftermiddagarna besöka staden, flickorna "uppfunnit" en lek, till hvars utförande de behöfva blott *en* gosse. Leken säges vara den ifrågavarande.

Flickorna ställa sig på något afstånd från hvarandra i ring och taga hvarandra i händerna, dem de till hälften uppsträcka, så att den täcka flocken bildar en bur med ett slags grenhvalf. En flicka — "dufvan" — befinner sig i "buren", och gossen — "höken" — utanför densamma. Flickorna sjunga:

Dufvan flaxar i buren sin;
 Aj, rosande lilja!
 Höken svingar rundt omkring
 Och vill den dufvan fånga.

2.

Dufva lilla och dufveros,
Hej rosande lilja!
Och när som höken far sin kos,
Så får du qvittra och sjunga.

3.

(gossen springer utomkring ringen och ropar: *Kra, Kra.* De öfriga fortfara.)

Och vi ska skräma den höken bort;
Hej rosande lilja!
Och scho, och scho, du stygga hög!
Nej, aldrig får du din vilja.

Duf-van fla---xar i bü--ren sin. Aj! ro-san-de lil-ja!

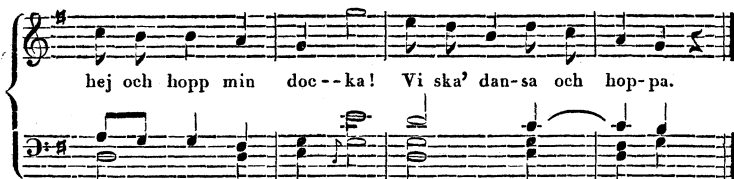
Hö-ken sprin-ger rundt-omkring. Och vill den duf---van fån-ga.

Sången återtages och fortsättes, till dess dufvan, som ibland vågar sig ur buret, omsider tages af höken, hvarefter gosse och flicka träda inom ringen och dansa med hvarandra, under sång af de öfrige, som äfven dansa:

Jag har hoppat öfver berg och backar,
Jag har slitit ut båd' skor och klackar;
Hej hopp, min lilla hjerteknopp!
Vi ska dansa te' sola rinner opp;
För hej och hopp min docka!
Vi ska dansa och hoppa.

Jag har hop-pat öf-ver berg och bac-kar, Jag har sli-tit ut bå' skor och klackar.

Hej hopp, min lil--la hjer-te-knopp, Vi ska' dan-sa te' so-la rin-ner opp, för

hej och hopp min doc--ka! Vi ska' dan-sa och hop-pa.

Svenska Folk-melodier.

N:o 4.

Lek. (Sorunda S:n).

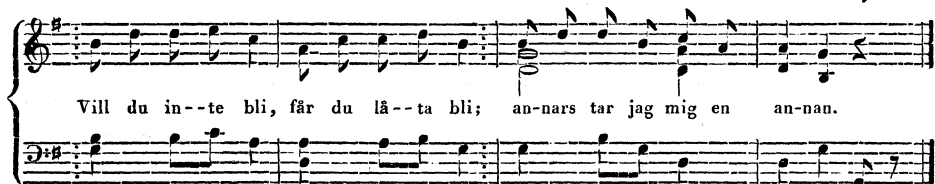

Så frö och sät-ta plan-tor när det mol-när: Ta din lil-la vän och
ta din lil-la vän och lägg på ar-men när du som-när. Ta din lil-la vän och
ta din lil-la vän och lägg på ar-men när du som-när. Kan man me-ra af
flic-kan lil-la be--gå-ra; Kan man me-ra af flic-kan lil-la be-
gå-ra; Än först i han-den, och sen i fam-nen, och sen sin hjer-te-li-ga
kä-ra; först i han-den, och sen i fam-nen, och sen sin hjer-te-li-ga

kä - ra. En vac-ker flit-ka kom, sig i rin-gen till att sviu-ga.

Vill du in--te bli, får du lä--ta bli; an-nars tar jag mig en an-nan.

N:o 5. Orsa Polska.

Dalarne.

Öfversigt.

Mälarens Minnen af C. J. Bergman. 1. Upsala Minne. Första häftet.

Om Mälaren, dess stränder och öar äga vi sedan slutet af 1700-talet en Beskrifning, författad af den fosterländske Fischerström. Herr Bergman har nu för afsigt att rigta med en ny beskrifning om denna märkvärdiga sjö, men med en beskrifning efter vår tids sinne. Det utkomna första häftet af hans bok sysselsätter sig med *segelleden* från Sko-kloster och med *staden* (Upsala). Härom är redan tillförene rätt mycket skrifvet, så att föga nytt af vigt stätt att finna, till och med hos Palmsköld. I beskrifningen om trakterna kring segelleden, saknas uppgift på minnesmärken, hvilka *icke* omtalas af föregående författare, men som icke förthy derstädes verkligen finnas. Eller höra icke äfven dessa till Mälarens minnen? Men de som beskrivas, d. v. s. förut bekanta, äro väl beskrifna.

Vid teckningen af Staden förekommer icke just mycket, som här skulle kunna komma under pröfning. — Boken har mycken poesi — så i vers som prosa. Vi önske, att i det följande sådant varder eftersatt för annat af redbarare värde.

Utgifvaren af denna Tidskrift, som kommer att under Juli och Augusti månader företaga några längre antiqvariska utvandringar, har härigenom skolat gifva tillkänna, att Augusti-häftet af Runa utkommer, tillsammans med September-häftet, den 15 nästkommande September. Emedlertid komma, såsom förr, **Bref, Meddelanden, Försändningar m. m. undertecknad säkert tillhanda, om de ställas, antingen till mig, eller "till Redactionen af Tidskriften Runa, Stockholm."**

Richard Dybeck.

RUNA.

ANTIQUARISK TIDSKRIFT.

Augusti-Häftet, 1844.

Minnesmärken i Westmanland.

(Tubundra Härad.)

Detta lilla härad, hvars södra delar begränsa Westeråsfjärden i vester, samt norr ut, på omkring två mils afstånd från sjön, möter Sura socken i Snäfringe härad, innefattar blott fyra socknar. Häradets sydligaste trakter äro synbarligen inkräktningar af Mälaren. Norr ut råda skogiga, glesare bebodda, bergstrakter.

På Hammarby ägor i Lundby socken, omkring en fjerdingväg från Westerås, synas lemningar efter en byggnad af gråsten. Man anser denna varit det Sit Ursulas Capell, hvilket Biskop Carl Helsingsson, vid år 1270, skall låtit uppföra *). En äldre efter rättelse gifver vid handen, att det " varit ett Capell till Dingtuna Socken" **), men hvilket likväl synes mindre troligt. Af de ännu temligen rediga grundmurarna finnes, att byggnaden, som varit aflång, med rund chorgafvel mot öster, ägt omkring 50 alnars längd och 120 alnars bredd, samt murar af 6 quarters till 2 alnars tjocklek. Ännu år 1822 uppgick södra långmurens höjd till 4½ alnar. Genom muren, efter dess längd, vid två alnar öfver jorden, sträckte sig en pipig öppning af omkring ett quarters tvärdrag och flere alnars längd. Det är svårt att säga för hvilket ändamål detta blifvit i muren anbringadt. — Capellet lærer blifvit ödelagdt vid Reformationens början. Ännu vid år 1500 predikade derstädes en munk, vid namn Stephanus, hvilken — om man får tro Messenius ***) — förutsagt catholicismens undergång. Omkring 100 år derefter stod — enligt samme Messenii intyg — en stor växande gran inom Capellets murar. Nu finnes der icke en buske, men rika blomklasar öfversvälla de skröpliga murarna.

Icke långt härifrån, vid den så kallade Saltängsbron, öfver hvilken landsvägen mellan Westerås och Köping löper, stå på hvar sida om vägen, midt emot hvarandra, en rest sten, af hvilka den ena äger kring ett inristadt stort kors, en runskrift, hvaraf inhemtas, att en vid namn Gisl låtit göra bron efter sin son Ost (Östen?), som vardt död i England. Den motstående stenen äger äfven en ristning, föreställande ett fyrfotadt djur, inveckladt i en mängd slingor, men saknar runor. Denna, hvars ristning nu är i det närmaste utplånad, tillhör sannolikt äldre tider. I Hans Spaaks ofvan åberopade berättelse förmåles, att, enligt sägen, de varit "begrafningz-platzer för biskopar eller des graffsteinar". Nu deremot vet allmogen berätta, att en jätte ligger här begrafven. Hans kropp säges sträcka sig under vägen från den ena stenen till den andra.

*) Se P. A. Svarts Hist. om Westerås Stifts Biskopar. Jfr. Skriften Runa, b. 3 sid. 3.

**) Hans Spaaks förut åberopade "Berättelse uppå — — — antiqviteter i Westeråhs Lahn."

***) Scandia illustrata T. VIII p. 71 Ifr. Grau. I, c. p. 354.

Vallvisor i Dalarna.

(Forts.).

7.

När jag var en liten piga, gick jag vall med få,
Då tappa' jag bort Skällko och Hafsstjerna me';
Då gick jag på ett litet berg och locka och gret;
Så fick jag höra hvar Hafsstjerna röt.
Långt, långt bort i andromen *) löt;
Ty, sad' gräna,
Du får väl igen'na;
Talln ba' mej inte' falla,
Via **) ba' mej inte' skria,
Björka lofva' mej diskom dock ***) till qvälla.

När jag var en li-ten pi-ga, gick jag vall med få, Då tap-pa jag bort Skällko och
Hafs-stjer-na me'; Då gick jag på ett li-tet berg och loc-ka och gret; Så
fick jag hö-ra hvar Hafsstjer-na röt. Långt långt bort i an-dromen löt. Ty sad' gräna,
Du får väl i gen' na; Talln ba' mej in-te fal-la, Vi-a ba' mej in-te skri-a,
Björka lof-va mej diskom dock till qväl-la.

*) *Andromen* = en annan; här: en aflägsen.

**) *Vide*, *salix cinerea*. Här: *videt*.

***) D. v. s. Björken lofvade mig likväl stryk.

8 *).

Sola skin' i Schedvi,
När mitt få drifvas hem;
Qvällen är i Tuna,
När gumman lockar svin;
Kör på, låt gå! qvällen är det rättnu.

So - la skin' i Sched - vi, när mitt få drif - vas hem; Qväl - len är i Tu - - na, när
gumman loc - kar svin; Kör på, låt gå! qväl - ler är det rätt - nu.

9.

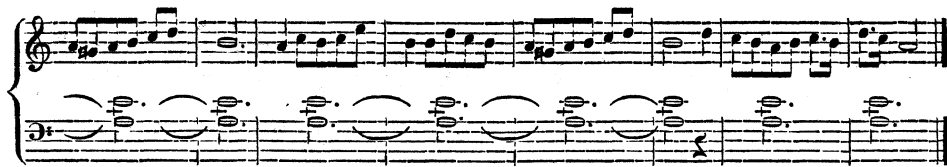
Stackare, stackare! du min flicka,
Hur du har låtit narra dej;
Gettra de ha sprungit bort;
Min flicka, stackars du!

Stac - ka - re, stac - ka - re! du min flic - ka, Hur du har lå - tit nar - ra dej, Gettra
de ha sprungit bort; Min flic - - - ka, stackars du!

Getralåt för vallhorn.

*) Denna vallvisa tillhör uteslutande Husby socken.

10.

Stackars du min gosse,
Som uti skogen står!
Å utan skor och tofflor!
Det går väl som det går.

11 *).

Kulleri tova,
Tolf män i skoga;
Tolf män äro de,
Tolf svärd bära de,
Svart' oxen hänga de,
Skällko flänga de,
Mej ville de bortlocka.
Kulleri tova.

Uttrycksfullt.

*) Denna tillförene allmängjorda visa införes här med en melodi, som sannolikt öfverträffar de hittills bekanta. Visan, känd från Norriges högsta fjelltrakter till Skånes boklundar, föregås alltid af en berättelse om en vallkulla, som i skogen råkade ut för "Röfware." Sängen innefattar hennes nödrop.

bä - ra de, Svart o - xen hän - ga de, Skäll - ko flän - ga de, Mej ville de bort - loc - - ka.

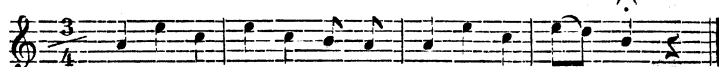
Kul - le - ri to - - - va.

12.

”Hornlåtar” *).

a.

(Under gången med boskapen till och från skogen).

Kom Snäl-la, Snäl-la, Snäl-la, Kom Snäl-la, Snäl--la!

b.

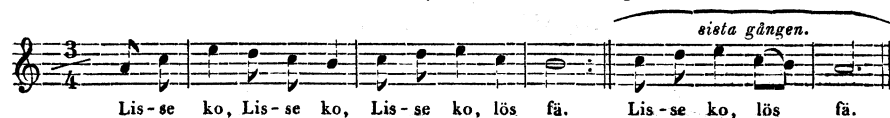
(Under det boskapen betar).

Bus-sa, Snä-la, Dun-der-man. Gån och gnaf-va hva' ni kan. Hva' ni kan.

c.

(Då ett boskap bortkommit i skogen).

Lis-se ko, Lis-se ko, Lis-se ko, lös få. Lis-se ko, lös få.

Anm. Utg. kan och skall snart meddela Vallvisor äfven på Dalmålet, som i dem sannerligen framstår i all sin egendomlighet. — En af de märkli-gaste hithörande visor, bekant i några af de nordligaste Dalsocknarna, sägas vallkullorna fordomdags lärt sig af trollen.

*) Hornlåtar äro stycken, som än sjungas, än utföras med vallhorn.

Fig. 4. En så kallad Midsommarskrans af det slag, som man ofta ser i medlersta Dalsland. Kransen är ganska brokig, ty en midsommarskrans bör innehålla någon eller några blomster af alla slag, som kunna uppletas. Dock är man icke alltid så nogräknad *).

Fig. 5. En så kallad *Trådspegel*, liknande de mycket gamla speglar, hvilka man någon gång får se. I dess innersta rum sitter, i stället för glas, ett försilfradt papper. — Dessa Trådspeglar, fästade vid breda strumpeband, skänkas, jemte annat, vid slutet af Bröllop i Jemtland af bruden till ungarlarna. Öfverlemmandet sker på det sätt, att bandet, som är hopfästadt i båda ändar, kastas af bruden öfver ungarlarnas huvuden, så att bandet med trådspegeln blifver hängande kring halsen.

Fig. 6. En Väggyrning af träd med påklustrade stycken af färgad halm. Det här aftecknade — tilläfvventyrs en efterbildning af ett Helgonskåp — tillhör trakten kring Kinne-kulle, der de yppigt förekomma.

Fig. 7. En *Trettondagsstjerna* med sina sju uddar. Stommen af träd, med öfverspändt papper, på främre sidan försedt med en genombruten stjernring. Inuti stjernan sitter på en axel, kring hvilken stjernan svänges, och som tillika tjenar till handtag, ljuset.

Fig. 8. En käpp af det slag, som vallhjonerna i åtskilliga skogstrakter skickligt förfärdiga. De äro vanligen af En (*Juniperus*). Sedan käppen är skuren, utskäras i barken rutor och ränder m. m., hvilka låssas från trädet, hvarefter de blottade ställena fugtas med tuggad albark. Sedan denna intorkat, fränskiljes äfven den öfriga barken, och nu afstickas de barkmålade prydnaderna rätt vackert mot den i öfrigt hvita käppen.

Fig. 9. En Lur från Dalslands fjellbyggd. Stommen af träd, med öfverdraget näfver, derå mångfaldiga prydnader äro ristade. Lurens längd är vanligen två alnar eller något derutöfver.

Fig. 10. föreställer en så kallad *Pip-skål*. Dessa tillhöra serdeles vissa trakter af Bohuslän, och begagnas vid åtskilliga högtidligheter. De äro af träd, med allehanda utskurna och målade bilder, samt rymma flere kannor.

Ett Bröllop i Wånga.

(Östergöthland).

Lördagen före vigseln samlas, på förmiddagen, hos Brudgummens fader dennes och brudens slägt, äfvensom församlingens presterskap, till det så kallade *Utridare-ölet*, hvilket äfven bivistas af bruden. Efter intagen middagsmåltid begifver sig bruden, tillika med prestfrun (Brud-främman), till Prestgården, der hon under natten, från klockan 12 eller 1, klädes. De öfriga gästerna kvarblifva öfver natten hos brudgummen, hvarifrån de på morgonen, sedan stadig frukost blifvit intagen *), uppbräta. Men förr än detta sker, hålles ett tal af presten, hvarefter männen förse sig med hvetbrödskransar, dem de tråda på den ena armen, samt med flaskor, innehållande våt-

---

*) I Bohuslän bindas Midsommarskransarna vanligen af 9 slags blommor, "samt förvaras sedan noga, för att, som ett kraftigt läkemedel, gifvas åt sjuka kreatur." Holmberg, Bohusläns Beskr. D. II. sid. 47. **) I allmänhet fordrar Wångaboen stark ehuru tarflig föda. Kött och fläsk kallar han löreträdesvis "mat". Bröd af ärtmjöl är här allmänt.

varor, för att dermed undfägna vänner och bekanta, då de anlända till prestgården. Härefter stiga männen till häst, samt qvinnorna i åkdon (fordom redo äfven dessa *), och draga åstad från *Utridare-öls-huset*.

Vid ankomsten till Prestgården inträder man i salen, der bruden i full skrud, tillika med de två *Pell-pigorna* **), befinner sig, till allmänt åskådande. — Vid sammanringningen begifver sig "Bröllophofvet" till kyrkan — först männen till häst (tre i hvarje led), och derefter qvinnfolken i åkdon. Jemte brudvagnen rida de så kallade *Hof-ridarne* — två unga drängar, en af brudgummens och en af brudens slägt. Efter brudvagnen komma i serskilda åkdon *Brudpigorna*, hvilkas antal vid större "kronbröllop" kan uppgå till 30 eller 40, och sist de öfriga qvinnorna. Sedan man stigit af hästarna och ur åkdonen, sker, nästan i samma ordning, under det en i orten allmän "Brud-marsch" af spelmännen uppföres, intåget i kyrkan, der, efter skedd vigsel i choret, brudgum och brud sätta sig på der befintliga *blomsterklädda* brudstolar, hvarå de förblifva under hela gudstjensten.

När gudstjensten är slutad, ledes bruden af brudgummen ur kyrkan till brudvagnen, hvarefter affärden sker till Bröllopgården. Främst rida nu spelmännen; dernäst *För-ridarne* (värdarne). Dessa sistnämnde, sedan de ett stycke sällskapat brudskaran, skilja sig från densamma, ridande i fullt sporrstreck fram till bröllopgården, der de, efter det skott blifvit lossade, i hast erhålla af kokerskan två ofantligt stora hvetebrödskransar och hvar sin flaska med våtvahror, hvarmed de hasta den annalkande brudskaran till möte, undfägna brudgum och brud, samt den öfriga skaran — så långt det räcker. De ila derefter åter till Bröllopgården, för att der kunna mottaga gästerna.

Nu intages middag. Klockaren läser både till och från bords. Efter middagen framträder presten med brudparet till *Gafvel-bänken*. På ett bord dervid stå en större silfverskål med öl och en korg, innehållande *go-rån*. Här sker nu insamling till brudparet och till de fattiga. Pastorn antecknar hvad hvar och en gifver, och när insamlingen skett, uppläser han högt namnen och gåfvorna, då brudgummen undfägnar med öl, och bruden med rån.

Härefter spelas upp till dans. Först dansa presten och bruden, samt brudgummen och brudfrämman; derpå brudgummen en dans med hvar och en af qvinnfolken, samt bruden med männerna. Sedan detta skett, bilda samtliga ungarlarna en stor ring. I denna befinner sig brudgummen, som dansar en dans med hvar och en af de i ringen, hvarefter han höjes, samt dricker en skål och tager afsked af de ogifta. Nu ankomma de gifta männen och vilja tillegna sig brudgummen, hvarvid en häftig strid uppstår, men som bilägges dermed, att ungarlarna undfå ett större bröd, våtvaror och en ofantlig korf, dermed de hasta till Nattstufvan, för att spisa. Emellertid dansa gubbarna med brudgummen, till dess bruden framkommer, samt mot någon välfägnad erhåller honom. — På samma sätt tillgår vid brudens bortdansning, deri flickor och hustrur ömsom deltaga. — Bruden ledes härefter af brudfrämman bort, afklädes sin skrud, samt inträder åter, klädd i *hustrukläder*, i brudstugan, åtföljd af sina Brudpigor, som med tända facklor i händerna uppföra en vacker dans kring henne.

---

*) Då äfven qvinnorna redo till bröllops, voro de prydda med fina mantlar af hvitt lärft. **) Pell-pigor kallas de 2ne förnämsta brudpigorna, något grannare utstyrda, än de öfriga, och som under vigseln, jemte Hofridarne, hålla pellen öfver brudparet.

Morgonen påföljande dag besöka *Ungfar* (klädd i *Stäcktröja* *) och *Ungmor* gästerna, utdelande bland dem välfägnad. Nöjena underhållas sedan genom hvarjehanda upptåg, hvilka äro för många att beskrivas. Thursdagen eller sist fredagen, under det middag spisas, inbäres "*Drickssoppan*", dermed man gifver tillkänna, att bröllopet är slut. Nu utdelar husmodern *förning* till de hemfarande, och för hvarje hushåll, som lemnar gården, spelas ett stycke, samt skjutes. Men de äfven i Wånga brukliga *Brudgranarna* (rakstammiga granar, hvilka blifvit på det sätt qvistade, att endast de späda toppgrenarna återstå, och af hvilka man bildat en krona) qvarstå vid Bröllopsgården tilldess *ungmor* "fått en Liten".

Brudgummens klädsel afviker föga från den vanliga. Kring den hvita halsduken har han ett bredt grönt sidenband, äfvensom ett sådant kring hatten. Den blåa vadmalskappan, som han bär, får icke ens under vigseln aftagas.

Bruden har utslaget hår, hvilket till en del lindas kring en på hufvudet varande valk (såsom Dalfolket nyttjar dem). Kring pannan bär hon en krans af glitter, samt på hjessan "kyrke-kronan". Bröstat prydes med en af perlor och smycken fullsatt bröstslapp, som räcker till midjan. I öfrigt såsom vanligt. Ju grannare, desto bättre.

Det torde äfven förtjena nämnas, att ännu för omkring 25 år sedan fästevinnorna i Wånga socken nyttjade en egen, så kallad *Lysningsdrägt*, som bestod af svart vadmalströja, röd vadmalskjol, röda ullstrumpor och svenska skor med spännen. Det uppstrukna håret, kringlindadt med en mångfärgad sidentygssbindel, låg i ring på hjessan. De kallades "Lysningspigor". Lysningsdräkten bars sedermera vid bröllopet af Brudpigorna **).

Öfversigt.

Kongl. Vitterh.-Hist. och Antiquitets-Akademien har innevarande år tilldelat resestipendier åt Candidaten Herr Carl Säve, för anställande af antiqvariska forskningar på Gottland, samt åt Docenten Herr C. F. Bergstedt, att i samma ändamål besöka Nerike. Af dem uppbar Herr Säve Akademiens stipendium äfven förlidet år. — En tredje, som redan i fjor hugnades med löfte om stipendium äfven för innevarande år, har likväl derom gått miste, hvilket torde få tillskrivas Akademiens omtanka, att genom ombyte af Stipendiater mer och mer sprida värma för fornforskningen. Vi kunna således icke annat än högeligen gilla Akademiens förfarande. Med löftena kan för det kommande lätt hållas inne. — Äfvenväl måste man hålla Akademien skyldig räkning för Herr Säves bibehållande vid sitt stipendium; ty ingen, som känner Herr Säves förmåga, samt varit i tilfalle, att pröfva halten af de förträffliga samlingar han redan

---

*) Denna, som äfven kallas Brödtröja, består af svartbrunt valmar, och liknar nästan fullkomligen vanliga Dal-tröjor. **) Orsaken hvarföre denna drägt aflades är denna. Då Nämndemannen Olof Olsson i Restad by, Wånga socken, rista gången gifte sig, ville hans trolofvade, som var från angränsande Risinge socken, icke bära denna drägt, hvilket förtretade Wånga-qvinnorna, de der menade sig "hafva råd, att kläda sig likasom Risinga," och derföre aflade den. — I dräkten låg likväl alltid betydelsen af oskuld. En flicka, som försett sig, måtte på lysningsdagen, i stället för den ofvan nämnda hufvudprydningen, bära en hvit bindmössa, utan stycke.

RUNA.

ANTIQUARISK TIDSKRIFT.

September-Häftet, 1844.

Anteckningar om Färgelanda och Ödeborg Socknar i Dalsland.

Dessa socknar, omfattande medlersta delen af Valbo härad, vester om Kroppefjell, eller, såsom det här kallas, Stigsfjell, förtjena för deras rikedom på minnesmärken synnerlig uppmärksamhet. — Sådant, jemte andra omständigheter, gör det sannolikt, att fordomdags dessa socknars många vatten stått i förbindelse med den hafsvik, som nu slutar vid Qvistrum i Bohuslän.

Färgelanda socken anses hafva sitt namn deraf, att man fordom, i anseende till de många sjöarna och vattendragen härstädes, för att fortkomma, begagnat färjor. Ödeborg socken skall enligt sägen hafva sitt namn deraf, att en "Näskonungs dotter Augda eller Öda, som ägde angränsande gårdarna lilla och stora Ödeborg, bygt kyrkan, som efter henne fått namnet." En annan uppgift är, att när detta pastorat utgjort en gränssort (mot Norrige), här verkligen varit en borg, som blifvit ödelagd, hvaraf kyrkans namn härledt sig. Af dessa gissningar torde allenast den sistnämnda förtjena något afseende.

Af ortens fornlemningar förtjenar i första rummet nämnas de, hvilka förekomma på en kal, enstaka och af temligen vida rymder omgifven, höjd, kallad Hofstens-moen, vid Hofsten by i Ödeborg socken, nära gränsen mot Färgelanda. Här finnas, jemte flere grafhögar, de der omgifva höjden, tvänne resta stenar, af hvilka den ena, som är utmärkt vacker, och kan ses på ganska långt afstånd från moen, äger $6\frac{1}{2}$ alnars höjd. Den andra är mindre. En tredje sten står nedanför höjden, söder om densamma. På några alnars afstånd från dem, öster ut, är en krets af nio stenar, af den storlek, att de kunnat begagnas såsom säten. — Det kan icke tviflas, att här varit ett gammalt offerställe, hvilket ock namnet vitsordar *). "När Ödeborg kyrka byggdes, togo de den största af de på Hofstens-moen resta stenarna, för att använda den till kyrkobyggnaden. Men påföljande morgon fanns stenen stå på sitt gamla ställe. Så skedde två dagar. Tredje morgonen satt stenen på sitt ställe så djupt i jorden, att den icke mer kunde röras af sin plats. **)" Äfven denna dunkla sägen torde i sin mohn gifva sannolikhet åt antagandet.

Att äfven norr ut i Färgelanda socken, vid Frendö eller Frendöga, ett offerställe varit, utvisa jemväl minnesmärken, äfvensom folkberättelserna derom tala. Sannolikt

*) Möjligen skulle detta kunna vara det Hof, dit Sigvather, under sin resa från Norrige till Olof Skötkonung i Westergöthland, anlände, och der då offrades. **) Skriften Runa, h. 4, sid. 39.

Halsduken är öfver bröstet fästad med ett smycke af messing. Lintygets vida armar äro på mångfaldigt sätt prydda med röda och blåa sömnader. Det högröda livvet, som framtill äger en med häcktor tillfästad bröstslapp, hvilken ned åt midian afsmalnar, har baktill små runda skört, kantade med grönt tyg. Kring midian ett bredt bälte, och från detta nedhånga på venstra sidan hjerta band. — Kjortelen är vid och mycket bredrandig. Strumporna röda. De klumpiga skorna försedda med spännen.

Utrymmet nekar oss, att vidlyftigare orda om klädedrägten i denna socken. Blott några ord *) om den *forne* bröllopsdräkten härstädes måga tilläggas. "På bröllopen har brudgummen blå tröja med två silkesband i kors öfver axlarna, det ena rödt och det andra rosigt. Det prydes tillika med långa hvita halsdukar, sydde på ändarna med silke af flere färgor, som böra hänga ned på råcken. Hatten utsiras med flera rosiga band. Brudpigorna hafva röda tröjor, gröna kjortlar och bara, flätade hufvud med många glitterband."

Svenska Folkvisor.

1.

(Hemtag ur Pastoren Sorbonii Berättelse af år 1693 om Näsум socken i Willands härad af Skåne (Handskr. bland Presterskis Berättelser). — Af en utaf Förf. anförd och med visan sammanhang ägande sägen, inhämtas, att mellan Näsум och byn "Eschekier" finnas lemningar efter en kyrka, hvars namn varit *Mariæ kyrka*, och hvilken en kämpe, vid namn Lafve *Lafmundson* låtit upbränna, emedan hans vapenbroder, Unger Ingemar, hade bedragit hans fästmö Jungfru Hofred, och med henne samt sina hofmän tagit sin tillflykt i kyrkan. — Visan säges vara känd "i Näsум och dess omliggande gränsor)."

Den gamla stafningen är icke följd.

1.

Ingemar och Hofred de sitta för bredan bord,
In kom liten smådräng, han bar dem hastig ord,
Här träder ädla jungfruen inne.

2.

"Hören J unge Ingemar, J låten edert tafelbord **) fly,
"Här kommer Lafve Lodmarsson så vred igenom by."
Här träder m. m.

3.

"Hören J alla mina hofmän, som jag hafver gifvit bröd,
"J söken Mariæ kyrka, när oss tränger i nöd."

4.

"Hören J mina drängar, som nu kunna rida häst:
"J söken Mariæ kyrka, när oss kan tränga bäst."

---

*) Ur Hulphers Dalresa, sid. 288. **) Shakspel.

5.

Och der de kommo i kyrkan in, Herr Lafve kringrände dem,
Satte han eld på henne så brådt, der smälte marmorsten.

6.

Hofred blef kast' af fönstret ut, det var dock allt för sent,
Kyrkan var bränd och Hofred var skämd, Lafve Lodmarsson till stor men.

7.

"Hade jag," säger han, "det förr viss't *), att Hofred var icke god,
"Då skulle Mariæ kyrka ännu stått i fred och ro."

8.

"Hade jag det tillföre visst, att Hofred var icke mö,
"Icke skulle Mariæ kyrka så skammeligen bränt **) i glöd."

9.

Nu kyrkan är bränd och klockorna skänd' och all ting står illa till;
Ingemar död, hans vapen i glöd, och Lafve vardt dåligt spill.

Här träder ädla jungfruen inne.

Uptecknaren tillägger, att enligt berättelse två klockor funnos i tornet, af hvilka den ena "for ner" i den förbiflytande Femsjö- eller Ammings-å, der man långt der-
efter, mot jultiderna, "hört ringas med samma klocka," och att man flere gånger för-
gäfves sökt uptaga henne ur ån, äfvensom att den andra klockan "for uti" en närbe-
lägen jöl, kallad Kyrke-jöl, hvarur hon sedermera uptogs, omgjöts, och, på det hon
"ej mer skulle förtrollas," försågs med bokstäfverna J. H. S. (Jesus) mellan två korsmärken.

2.

(De hos oss hittills kända folkvisor, som behandla folkmyther om förtrollningar,
äro ganska få. Oftast utgöra dessa ämnen för sagor och sägner. — Nedanstående icke
tillföre allmängjorda visa, hvilken hör till ifrågavarande slag, är känd i norra Dals-
land. Upteckningen är visserligen i några delar bristfällig, men ändock tvifvelsutan
värd, att af fornsvenska sångens vänner kännas).

1.

Uti våra bygder, der ständar en lind
Med bladen så dejliga och sköna.
Deruti bodde en näktergal så fin,
Som i linden haft bo sitt så länge.

2.

Det kom en Riddare ridande,
Fick höra den näktergal sjungde;
Han stadnade och förundrade sig,
Ty det var om midnatts-stunde.

---

*) Vetat. **) Brunnit.

3.

"Och hör du liten näktergal hvad jag beder dig:
"En visa för mig att qvåda;
"Dina fjädrar vill jag med guld beslå,
"Din hals med perlor beklåda."

4.

"Dina fjädrar med guld jag icke passar på,
"Och min hals med perlor beklåda,
"Ty i verlden är jag en främmande vildfogel,
"Och ingen man mände mig känna.

5.

"Är du i verlden en främmande vildfogel,
"Och ingen mände dig känna,
"Så tvingar dig väl hunger, så tvingar dig väl snö,
"Som faller på vägen den breda."

6.

"Mig tvingar ej hunger, mig tvingar ej snö,
"Mig tvingar fast mera den eländiga nöd,
"Som gör mig stor ånger och sveda." *)

7.

"Ty i verlden har jag haft en fulltrogen vän,
'En Riddare, riker och väldig;
'Min stjufter kastade planen omkull,
'Emedan det var mot hennes vilja."

8.

'Min broder skapte hon i en ulf, så grym,
'Bad honom i skogen att löpa,
'Och mig skapte hon i en näktergal fin,
'Samt bad mig all verlden omflyga."

9.

'Hon önska' till Oen **), min bror ej fick bot,
'Förr än han utrifvit hennes hjerta
'Och druckit hennes blod,
'Som sju år derefter ock skedde."

10.

"Min stjufter gångar till rosende lund,
"Till att så ljuveligt spatsera.
"Min broder gaf henne grann akt uppå,
"Ref ut hennes hjerta och drack hennes blod.
"Deraf fick han sin helbrejda."

---

*) I denna vers synes en rad fattas. **) Den onde. "On'ta mig, jag det gör!" vanligt utt ryck Dalsl.

11.

”Sjelf skapte hon sig se'n till ulf och björn,
”Och dertill alla slags ormar;
”Hon skapte sig uti en lindorm så grym,
”Hon ville den Riddaren mörda.”

12.

”Men han grep henne med sin venstra hand,
”Som ock varit ulfveklar så grymma,
”Han stack henne med sin lilla knif,
”Så blodet derefter månd' rinna.”

13.

Af näktergaln uppstod en jungfru så skön,
Så fager och täck, som en blomma.”

— — — — —
— — — — —

14.

”Och nu har jag frälst dig af all din sorg,
”Af all din ånger och qvida,
”Nu skall du säga mig härkomsten din,
”På Fäderne- och Möderne-sidan.”

15.

”Egypti lands konung, kärfadren min,
”Hans drottning min moder med äran;
”Så visserlig är du kär systerdottren min,
”Som förr en näktergal varit.”

17.

Det blef stor glädje i hela den gård,
Öfver hela det vida riket;
En Riddare har fångat en näktergal fin,
Som i linden sitt bo haft så länge.

18.

”Jag tackar min Gud, som jag tacka bör,
”Att jag min tunga kan röra;
”På femton år jag ej vid människor talat.”
Så väl sjungde den näktergal sköna.

Vallvisor i Dalarna.

(Forts.).

13.

(Vexelsång mellan två vallkullor. Känd i södra Dalarna).

Den ena: Kulleru, (Björås Anna)!
Ser du nå' tä' lisse ko,
Skälleko nå', dännä?

Den andra. Ja, kom hit du!
Lisseko, skälleko ä' hännä.

Den ena. Ser du nå' tä' lisse ko,
Och lös få' nå' dännä?

Den andra. Nej, Nej! —

Kul-le-ru Björ-ås An-na! Ser du nå' tä' lis-se ko, Skäl-le-ko nå' dän-nä?

Ja, kom hit du! Lis-se-ko, skäl-le-ko ä' hän---nä. Ser du nå' tä'

Lis-se ko, ä lös få nå' dän--nä? Nej! Nej!

14. *)

Gick jag ut i solegång,
Tog jag gettra mä' mej.
Ho och ho! — gettra mä' mej;
Kom jag ut i stora skoga,
Sprungo gettra från mej.
Locka jag Docka, ho, ho!
Ropa' jag Broka, ho, ho!
För ho, ho, nu komma de!

Slut e. a. g.

*) Melodien i nästa häfte.

RUNA.

ANTIQUARISK TIDSKRIFT.

October-Häftet, 1844.

Fornminnen i Tössbo härad af Dalsland.

Tössbo härad innefattar nordöstra delen af Dalsland. Efter dess vestra gräns mot Vedbo härad sträcka sig åtskilliga vattuleder. Det gränsar i öster till Wenern. Norr ut möter Näs härad af Wermland.

Det inre af häradet är ett vanligt däldland. De vestra trakterna mot sjöarna och de mellan dem löpande fjellsträckorna äro Dalsländskt sköna. Isynnerhet kan detta sägas om nejderna kring den öfver två mil långa sjön Ånimmen. — Från södra delen af denna sjö sträcker sig mellan höga klippor samt under täta löfhalv en skumm dal (fordom sannolikt en vattuled mellan Ånimmen och Venern) med den rikaste växtlighet. Också förmåles, att denna en gång varit jättarnas älsklingsställe. Dagarna tillbringade de i de mellan klipporna befintliga grottorna, samt nätterna ute i den gräsrika dalen, der betande sina kreatur och sjungande sina sånger. Ännu någon gång under mörka nätterna tror man sig här se de feta hjordarna, höra vallhundarnas skall och jättesångerna. De sistnämnda sägas likväl vara alldeles ofördragliga; ty jättarna, hvilka från början icke kunnat sjunga, men städse åtrått, att lära sig, hafva dock aldrig rätt förmått inhemta konsten, utan är deras sång föga annat, än ett vildt tjut. — Icke långt från Lund är i en af dalklipporna en rymlig klyfta, hvilken anses för den märkligaste af de här förekommande. En man, som mer än en gång varit inne i grottan, befann sig en natt vid berget. Då märkte han ett starkt sken mellan bergspringorna, hvilket föranledde bonom, att begifva sig in i klyftan. Han hade redan trängt sig fram genom remnan och befann sig i sjelfva grottan, hvilken var fullsatt med klart brinnande ljus, men i öfrigt alldeles tomm, samt nu så stor, att han såg ingen ände på henne, då i en hast alla ljusen slocknade. Han hörde då hund-skall från alla håll. Blott med största möda kunde han leta sig ut. — I kringliggande berg synas här och der fördjupningar, liknande fjät o. d., hvilka, här såsom annorstädes, folket tillskrifver jättar.

Innan vi fortskrida norr ut, må det nämnas, att å häradets strand mot Venern, från det vattendrag, som förenar Ånimmen och denna sjö, allt upp till Vermlandsgränsen, en myckenhet rör eller rösen förekomma, men med hvilkas upräknande vi icke uppehålla läsaren. De kallas här *jältekast* och äro talrika äfven på de skär och holmar, som följa ifrågavarande strand. Det har ofta visat sig, att dessa stora stenrös icke äro grafvar, hvilket åter nästan alltid är fallet med rören i det inre af Dalsland. Hos folket går om de ifrågavarande blott en berättelse, nemligen att de tillkommit vid de strider medelst stenkastning, som i fornda tider ägt rum mellan jät-

hund- eller räf-skinn, och är i öfrigt klädd i 1:o *Väst* af randigt mångfärgadt halfylle, 2:o *Stäcktröja*, äfven kallad Brödtröja, vanligen af svartbrunt valmar, fordom med en fäll kring halsen, men nu med ståndkrage 3:o *Långtröja*, Vångakarlens egentliga hedersplagg, af svartbrunt valmar, med tre veck baktill, och en rad häkten framtill, samt räckande till knä *), 4:o förskinn, hvilket begagnas, så heligt som söknet, 5:o *Holk-byxor* **) af blekt blångarnsväf, ofta af två alnars vidd, samt räckande något nedom knä. På högra sidan är en ficka, kallad puta. 6:o Strumpor af svartbrunt helylle, vid hälarne försedda med skinnlappar, de der räcka en god tum öfver skons bakläder, samt 7:o grofva becksöm-skor, ofta med trädbottnar, och beslagna med *tennrickor* (ett slags sko-spik, som de sjelfve tillverka).

Vånga-flickan har på hufvudet en vanligen hvit och på eget sätt viken halsduk. Hon bär i öfrigt 1:o en mångfärgad *duk* kring halsen, 2:o Lifestycke af bredrandigt halfylle, utan armar, och räckande till midjan, 3:o *tröja* af svart, blått eller grönt valmar med häkten, fäll kring halsen och långa skört ***), 4:o Kjortel af samma tyg och färg, uppehållen endast af höfterna, der den har täta, minst två tum djupa, veck, 5:o strumpor, för icke länge sedan (såsom ännu hos de gamla) röda, men nu mer svartbruna, samt 6:o skor med tennrickor.

Vallvisor i Dalarna.

15.

(Upptecknad i Lima socken, der den vanligen sjunges utan ord. Likväl finnas sådana till sången, dem vi framdeles torde få meddela †).

*) Förr var detta plagg kring halsen försedt blott med en fäll, men nu brukas derä ståndkrage.

**) Dessa begynna nu af de yngre bortläggas. Detta plagg äger fullkomlig likhet med ett i Norrmandiet ännu brukligt.

***) Gröna tröjor voro fordom här de allmännaste.

†) Den värde upptecknaren af visan, som länge vistas i Lima, har bifogat följande, som vi med nöje meddela: "Då solen börjar sjunka i vestern, hemvända fåbokullorna med hjorden. Från alla väderstreck närma sig vallkuller fåbostället, under det de sorgfritt tralla denna sång, den de kalla *korla* eller *kóla*. Bergen genljuda, och i djupa skogen lyssnar — älskaren".

16.

(Vexelsång från södra Dalarna. Äfven känd i angränsande delar af Upland.)

Den ena:

Lulla, rulla, rulla, rull,
Vi sk'a gå i vall,
Me'n det regnar.
Gå på, mina kor!

Den andra:

Ser du int' att solen hon skiner i skärven,
Solskens-regnväder snarlige.
Vallbaggarna bli våta,
Bondkargarna bli såta,
Ut på backarna och svadra.

Lul-la, rul-la, rul-la, rull. Vi sk'a gå i vall, Me'n det reg-nar. Gå
på, mi-na kor! Ser du int' att so-len hon ski-ner i skärven. Solskens-
regn--vä-der snarli--ga. Vall-bag-gar-na bli vä-ta, Ut på backarna och
Bond-kar-gar-na bli så-ta,
sva-dra.

I stället för de vallvisor på Dalmålet, dem vi lofvat meddela, men hvilka sparas, till dess ett större antal kan på en gång allmängöras, meddelas här en

Vaggvisa från Orsa *).

Tussi-lulla Bannoma,
Gräten sitt' uppå jannoma.
Värt sku vi floga?
Väst yfver skoga;
Dar sunga sulor,
Dar gålå gökar,
Dar växa lökar,
Dar ä bra vara a små kripporna
Um en sumordag.

Tus-si-lul-la ban-no-ma, Grä-ten sitt' up-på janno-ma. Värt sku vi flo-ga?

Väst yf-ver sko-ga; Dar sun-ga su-lor, Dar gå-lå gö-kar, Dar vä-xa lö-kar,

Dar ä' bra va-ra a små krippor-na Um en su-mor-dag.

Ann. *Bannoma* = barnen. *Grät* = gröt. *Jannoma* = vändjernet i spisen, hvarpå grytan hänger. *Floga* = flyga. *Sulor* = svalor. *Gålå* = gala. *Lök*, Dal-allmogens läckerhet. *ä* = är. *a* = för. *Kripporna* = barnen.

*). Benäget meddelad af Herr A. Forssberg och C. E. Sernander.

RUNA.

ANTIQUARISK TIDSKRIFT.

November-Häftet, 1844.

Minnesmärken i Westmanland.

(Snåfringe härad.)

Den trakt i Westmanland, som utgör Snåfringe vidsträckt härad, företer till sitt skaplygne en rik mångfald; så att hvad vi enstädes om Westmanland i gemen yttrat skulle kunna sägas om detta härad ensamt. — Namnet Snåfringe förekommer i gamla handlingar mycket olika skrifvet, såsom Snawingshundari, Snevinge, Svevinge, Swavinge, Snaffvinge o. s. v. *), hvilket föranledt de mest skiljaktiga gissningar, rörande namnets härledning.

Munktorp, Sura och Svedvi äro tvifvelsutan tidigt bebyggda orter i häradet. Sura och Ramnäs socknar ligga väl nordligast högt upp i sjelfva skogsbygden, men de många minnesmärken härstädes, jemte det att Ramnäsströmmen, som här tager sin början, samt, efter att hafva genomlupit häradet, utfaller i Mälaren, synbarligen mycket tidigt satt trakten i gemenskap med nejderna närmast denna sjö, göra sådant antagligt.

På en skogig höjd mellan sjöarna Vestersjön och Östersjön, söder ut från Sura kyrka, ligger Suraborg — en temligen väl bibehållen ringmur med vidfogad yttermur, der platsens tillgänglighet så fordrat, samt i öfrigt till sammansättningen fullkomligt liknande de vanliga Westmanländska kämpamurarna. — Vi hafva tillföre nämnt, att åtskilliga sägner om detta fäste och der timade händelser äro i orten kända **). Till dessa hörer likväl — oss veterligen — icke en, som Grau ***) anför, så lydande: ”En kämpe Thure säjes hafva i hednatiden innehaft denna borgen, efter hvilken socknen menes blifvit i förstone nämnd Thura, hvilket namn sedermera skall blifvit ombytt till Sura.” Denna uppgift, som sannolikt stödjer sig på intet annat, än den understuckna ”Hialmars Saga †), måste i allo underkännas, likasom, af samma skäl, den, att en konung Olof intagit fästet o. s. v. Nordvest ut från Sura, i Ramnäs socken, förekomma vid hemanet Ulfsbomuren några orediga lemningar efter en gammal borg. Äfven föregifvandet att denna har sitt namn af en konung Olof torde sakna grund.

Man ser här i skogsbygden grafhöjder till ett icke ringa antal, äfvensom några stensättningar. För dem, som älska gå in i de dödas grifter, må nämnas, att dessas innehåll så väl här, som i Westmanlands öfriga skogsbygd, utvisar den yttersta torftighet, så att oftast till och med grafkäril saknas. Hvad man, utom ben, aska och kohl, finner är ett eller annat litet och otydligt stycke af jern, vanligen en jernnagel eller dylikt. Stensaker finnas i orten, men höra icke till grafvarna.

Vi följa den väldiga Ramnäsströmmens krökningar söder ut, och få derunder tillfälle att kasta en blick på en skapelse, som man ogera beskriver. Skumma skogar,

---

*) Jfr. Grau a. st. s. 360. **) Se Skriften Runa D, 2. sid. 1. ***) A. st. sid. 407.

†) Utgifven af J. Peringsköld.

De förra äro verkligen sällsyntare än de sednare, men lättare utsatta för förstörelse, och ofta af högre intresse.

A. E. H—g.

Plügseder och Iakttagelser vid Julen i Svenska Landsorter.

De tre solståndsdagarna näst för Jul hållas af allmogen i några landsorter *) för ganska betydelsefulla. Enligt en urgammal tro, inträffar nemligen på ett ögonblick inom dessa dagar, att så väl solen, som allt annat rörligt i skapelsen stadnar, hvaraf följer, att om man i den blinken, hvilken ingen förut känner, har något för sig, det alltid gå en emot **). Likväl låter man sig gemenligen icke af sådant afskräckas från de margfaldiga bestyr, som föregå Julhögtiden. I synnerhet har man Julaftonen mycket att beställa, helst ingen *kring-gerning* får ske på Juldagen.

Till dessa höra i de nordligare landskapen resandet af de så kallade *Julkorsen*, af olika storlek, merändels rundt omkring så täljda, att spånor qvarsitta och bilda ett slags löfverk. De resas i på gården sammanförda högar af snö, äfvensom i *sista* ved-lasset, som för Julen blifvit hemfördt o. s. v. ***). Julkors *ristas* mer allmänt öfver förstugudörren och å dörrarna till uthusen. Dessa skulle med skäl kunna kallas *hjul-kors*, såsom föreställande en ring, inom hvilken korset är †). — Allmännare bibehållet är likväl *bruket*, att på förmiddagen å Julaftonen, vid ingången till gården, resa *jul-granar*, åt hvilka allmogen vet att genom klippningar och snoppningar ge det prydligaste utseende ††). — En annan både gammal och vacker plügsed, som i många orter ännu iakttages, består deri att, före solens nedgång, en otröskad sädeskärfve fästes vid ändan af en stång, som reses på någondera af uthustaken. Denna kärfve, med hvars korn foglarna, de der anses äfven böra undfå något af årets gröda, sålunda bespisas, kallas i vestra landskaperna *Fugle-nek* (Fogelkärfve). Det händer, att vid en gård två eller flere sådana nekar utsättas.

Jula-vedens inbärande och behöriga ordnande i stugan upptaga vanligen tiden näst för solnedgången. Emedlertid har husmodern, med tillhjälp af de yngre qvinnorna, i enlighet med ortens bruk prydt stugan, som vid detta lag härligen upplyses af julabrasan och månggreniga jul-ljus †††). Man skulle möjligen kunna uppräknas de

*) Såsom i Jemtland o. s. v.

***) Sälunda tros, att vattnet i floder i det ögonblicket stannar, så att om någon då mal säd, han får se att qvarnen stadnar. — Ligger vadmal i färgkittelen under solståndspunkten, skäres det sönder eller blir fläckigt, eller biter ingen färg derpå o. s. v.

****) Man tror sig med dessa kors afhålla de så kallade *jule-svennerna*, hvilka, i skapnad af resliga män, klufna ända upp under armarna, förmenas uppehålla sig på sjöar, men mot jultiden framkomma till bebodda ställen, der i synnerhet barn (äfvensom äldre, hvilka störa julefriden) äro för dem utsatta. En sednare efterrättelse förmäler, att en man, som ofta råkade ut för julesvennen, friade sig från honom genom att uttala följande:

Sqvink, sqvank,
Jeg lopp fra minom notvant.

Rudb. (Atl. T. II, sid 231) nämner, att julkorsen förfärdigades af tvänne *furuträn* ock sattes för portarna.

†) Om deras förmenade betydelse se Loccenii Antiqv. Sv. goth. Lib. I. Cap. 5.

††) De kallas i några delar af Dalarna *julestakar*. Gissningar rörande deras betydelse kunna läsas i Rudb. Atl.

†††) Det är bekant, att man i flere orter har för sed, att Julaftonen framtaga ur skåp och kistor allt hvad som finnes af värde både i bohag och kläder. Sådant sker — eller rättare har skett — på det att det framhafda må belysas af jula-ljus, som tros medföra god verkan derpå.

bestyr och de förnöjelser, som upptaga julaftonen och i några orter hela julnatten, men det är något vid allt detta, som omöjligen kan skildras. Ett är, att det tager hus hos rik och fattig: ett annat, att det har samma uppsyn hos båda: men ännu ett, att det synbarligen är ett mycket gammalt, som årligen denna afton lefver upp. Ett äkta Svenskt.

Bruket att julaftonen beströ golvet med halm är för icke länge sedan alldeles affagdt. Dock är ännu i aflägsnare orter öfligt, att i julestugan inbära en kärfve otröskad råghalm. Flickorna försumma icke, att deraf förse sig med strån, hvaraf de binda små knippor, de der, fästade i taket, anses beteckna antalet af friare, som under helgen komma att sig anmäla*). Men der så kallade resetak ännu äro brukliga, sätter sig husbonden på en stol, och äldsta sonen, eller, om sådan ej finnes, äldsta dottren, lägger en nek på hans knän (om barnen äro små, är modren härvid behjelpig). Mannen tager nu ur neken ett strå i sender och kastar det upp mot taket, hvarmed han fortsätter till dess tid är att gå till bords. Barnen stå dervid kring honom, samt räkna huru många strån fastna i takets sparrar och esar. Dessa beteckna antalet sädeskärfvar han påföljande år får tröska**).

Man sluter sig äntligen närmare till julbordet. Detta svigtar, under den i taket hängande prydliga *julkronan* utaf halm***), af det kostligaste huset har att erbjuda. Det är Svensk bonde-sed, att när högtid står på äta långsamt, men väl. Man kan således i hela två timmar dväljas vid julbordet, hvilket hos allmogen vill säga rätt länge. Såsom bekant är förblifver julbordet, efter gammal sedvana, dukadt till Tjugondedagen.

Mångfaldiga andra bestyr upptaga Julaftonens sednare stunder. I norra orterna är ännu vanligt, att, omedelbart efter måltiden, allt husfolk — med undantag af matmodren, som är upptagen af stök inomhus — begifver sig i ladugården (*fföse* eller *fouse*, fähuset), för att se om boskapen. Först tillses i hvilken ställning de befinna sig. Ligga de alla, utmärker sådant, att det kommande årets säd blir liggande och tjock, hvaremot, om de alla stå, säden anses bli tunn. Befinnas de i oordning, emot hvarandra, blir kornet "svepig" (hopvridet och tofvigt). — Derpå ger man korna det bästa foder, som finnes, under yttran till hvarje ko: "de' ä' julqväll i qväll, lisse-kua mi!" Boskapen undfår dessutom en röra af alla rätter, hvilka ätits inne; och erhåller hvarje ko ett nytt *bese* eller *bäjse* (klafve, Jemtl. †), emedan korna, "då de kunde tala", skola sagt, att de önskade sig på julqvällen heldre en orm kring halsen, än ett klent bese. — Från ladugården begifver man sig till stallet, der likaledes hästarna undfagnas med det kostligaste foder, som är att tillgå, äfvensom de sednare mot morgonen erhålla öl m. m. för att bli ystra till språng då, påföljande morgon, man färdas till julottan †††). Likaledes undfagnas och ombonas de öfriga husdjuren. Hönsen bespisas med julgröt ††††).

*) Vissa delar af Småland, Westergöthland och Westerbotten.

***) Dalsland och vissa delar af Westergöthland.

****) I norra orterna, såsom Jemtland, förfärdigas denna af fina trädspjälor.

†) Kallas i Ångermanland *tröulj*, samt i Norrbotten *trälj*.

††) På den tiden, då hästarna "kunnat tala", hafva de önskat att Juldagen få springa sig svettiga.

†††) Dessa ligga matmodren nära om hjertat. Det är ock vanligt, att det lilla hon vår och sommardag kan förtjena genom försäljning af ägg. blifver hennes enskilda tillhörighet, hvaraf likväl hennes läs-flitiga barn merändels draga största fördelen. — Den forna vidskepelsen, som af äldre författare omtalas, att fylla små skålar med julgröt och annan mat, samt ställa dem, jemte en liten klädning, i logen, till Tomtegubbens förplägning, är nu sannolikt allestädes förgäten.

Sedan således detta allt är undangjordt, så och emedan man "tycker synd vara att hastigt göra slút på julqvällen", företager man sig att leka. Lekar höra i vårt land företrädesvis Julen till, hvarföre flerstädes de samteligen inbegripas under namnet jul-lekar. Äldre författare nämna åtskilliga sådana, hvilka nu äro förglömda samt andra, som nu mer äro blott en skugga af hvad de varit. Af dem hvilka serdeles tillhöra ifrågavarande afton, samt äga något qvar af sin forna betydelse, måga följande nämnas.

Ta jul-dockan (i Norrl. jul-tuppen och jul-typpan). Af julhalmen göres en liten bild af en menniska, hvilken bild ställes på golfvet. En af sällskapet lägger sig derefter på ryggen å golfvet med hufvudet närmast dockan, och böjer så båda benen öfver hufvudet ned mot golfvet, till dess han kan med fötterna gripa dockan och upplyfta henne. — I Jemtland brukas i stället för halm-docka en brödnagge, samt på andra ställen en sko. I sistnämnde fall slänger den liggande den upptagna skon ifrån sig, och man ger akt på hvilken ställning skon dervid får *). Finnes den vänd mot dörren, så tros, att någon af laget påföljande året kommer att "gå ur huset" (dö). På Öland är leken känd och öflig under namnet *jul-tuppen*. Af halmen göres der en halmsudd med tre ben, som ställes vid en af väggarna. Den hvilken icke kan, på sätt nyss sagt är, ta jultuppen, anses hafva vid måltiden tagit för mycket till lifs.

Julbocken. Bruket att kläda julbock är urgammalt och vida kringspirdt, men de dervid öfliga iakttagelserna ganska olika **). I Westerbotten anrustas julbocken sålunda: kring korset på tjärn-töreln (tjärnstafven) lindas i klut ena hörnet af en fäll, hvaraf ett slags hufvud uppkommer. I kors mot stafven fästas derefter medelst ett annat hörn af fällen en eldgaffel med en vid dennas ända fastsatt qvast, och derefter stiger en gosse i grensle öfver eldgaffeln hållande stafven med fällhufvudet i ena handen mot sitt bröst, samt i andra handen eldgaffeln. Slutligen omhöljes han med återstoden af fällen. Sålunda utstyrd vandrar nu julbocken kring laget, och af gossens skicklighet, att under fällen med händerna sätta i rörelse det konstgjorda hufvudet och qvaststjerten beror tillställningens åsyftade verkan, att skräma och roa. — I södra Sverike, såsom i Skåne, Blekinge, på Öland o. s. v. utklädes en till bock med horn, hvilken ledes af två män in till det församlade laget, vanligast i de "lekstugor", som "hållas" under helgen ***). Sedan de två inkommit med bocken, sjunges:

1.

Goder afton, goder afton, både qvinna och man!
Så ledom vi bocken till eder fram.

2.

Vi hitte den bocken vid berge-vägg,
Der stod han så ondsker och riste sitt skägg.

3.

De lade på bocken en kappa röd,
Det gjorde de därför, att bocken åt bröd.

De två låtsa ihjelslå bocken, som faller till golfvet.

*) Leken kallas, så utförd, *kasta sko*. **) Påtagligen spridda lemningar af ett förgädet *helt*.

***) Om en vid ett sådant tillfälle vid år 1690 inträffad händelse se Augusti-häftet, sid. 64.

4.

Den ena han hötte, den andra han slog,
Så bocken han föll sig neder till jord.

Handlingen fortgår i enlighet med följande versers innehåll.

5.

De lade på bocken en kappa blå,
Det gjorde de alltför den bocken var grå.

6.

De lade på bocken en kappa vit,
Det gjorde de alltför den bocken var lik.

7.

De lade på bocken en kappa gul,
Det gjorde de för att det skull' vara jul.

8.

Men förr än den bocken blir laggder i salt,
Det kostar väl bonden femhundra mark.

9.

Och bocken han upp och rusta sitt skägg;
Sen slår han sitt hufvud i femte vägg.

Under sista versens afsjungande rusar bocken upp och åstadkommer genom spräng och skutt bland de församlade stor villervalla och munterhet.

Ofvanstående uppteckning är från Blekinge *).

I Westerbotten är brukligt, att ifrågavarande afton kläda så kallad *Jul-käring* eller *Stott-käring* (Stott = liten), hvilket sker på det sätt, att en gosse så klädes, att han synes vara vida kortare, än han är. När sålunda den utklädde, hvilken oaflåtet vandrar fram och tillbaka i laget till allmän förlustelse, bockar sig, synes som skulle han nicka med hufvudet, o. s. v.

Pjåtå Job (= *Peta Job*) är äfven en i norra orterna (serdeles i Jemtland) bruklig julqvälls-lek. Tvenne personer ställa sig med mot hvarandra vända ryggar och utspärrade ben. Framför den ene står på golfvet "job" — en liten bild af halm, lik en brödnagg, eller ock en "lusbörst" af svinborst. Den andra, som är vänd från job, håller i händerna en käpp, hvilken löper mellan bådas ben och är rigtad mot job. Denna frånvände yttrar: är job hemma? hvartill den andre svarar *ja*. Efter fortsatt, lustigt samtal, söker den frånvände, att med käppen *peta* eller stöta omkull job, men hvilket den andre, som äfven har en käpp i handen, söker hindra på det sätt, att han med densamma ger den frånvändes käpp rigtningar på sidan om job. — Leken utföres äfven så, att båda hålla i den mellan benen löpande käppen.

Stöpa bly. En ganska vanlig sysselsättning denna och Nyårs-aftonen. Bly smältes i en jernslef och hålles i kallt vatten. Blyet bildar då en myckenhet krusiga stycken, hvilka granskas och uttydas såsom brudkronor, lindebarn, vaggor, svart mull m. m., allt syftande på det ingående året.

Under

---

*) En annan uppteckning från Öland finnes intagen bland Svenska Forsångerna.

Under hela natten brinna jul-ljusen. Om ett jul-ljus slocknar, anses sådant förebåda dödsfall. Hela hushållet håller sig natten öfver tillsammans under samma tak. För icke länge sedan var sed, att denna natt bädda "syskonsång" i julhalmen, deri barn och tjänstefolk lågo tillsammans. Ingen fick saknas; ty ute rådde nu, fast blott få stunder, trollen, råen, jättarna och andra onda magter — en föreställning; som icke ännu är fullkomligen utplånad. En stor del af vårt lands sägner omtala dessa väsendens verksamhet just denna afton *). Nästan alltid är det en juleqväll, då, enligt dessa berättelser, jättarna komma till tals med menniskor, än under anhängan, att få låna jul-öl, än bjudande folk till sig i berg eller hålor, att förtära julekosten. De som följa bli likväl merändels på ett eller annat sätt bedragna. Men den som under vandringar denna natt icke råkar jättar, skall likväl alltid få veta, att det är julafton, ty — säges det — *man ser mera denna qväll, än eljest*, nemligen allt hvad som det tillkommande året skall ske. Då synes på åkrar och ängar hurudan skörden blir. Af andra tecken kan man utröna blifvande eldsvådor, dödsfall o. s. v. I Jemtland tror man sig af stjernorna kunna sluta till den blifvande tillgången på bär.

Slutligen komma vi till en urgammal föreställning af nattmörk färg, hvilken föreställning, ännu temligen rådande hos allmogen, lägger ett nord-dystert i julglädjen; nemligen den, att de aflidne denna natt besöka sina forna hemvist, samt derefter hålla gudstjenst i kyrkorna. Man kan säga, att det finnes intet, för hvilket allmogen så djupt bäfvar, som för dessa förmenade gengångare från grafven *), och det är visst, att man mångenstädes i det längsta uthåller med juleqvälls-lekarna just för att aflägsna ifrågavarande föreställning. Berättelserna om dessa gengångare, hvilka sägas merändels genom nypningar gifva sin närvaro tillkänna, äro otaliga. Föga färre de, som handla om deras gudstjenst. Vi tillåta oss att anföra en af de sednare.

En adelig fru, som tvenne gånger varit gift, bodde i forna dagar på Engso slott. Det hände sig, att då frun en natt (julenatt) vaknade, hon varseblef ljus, som brunno i den närbelägna kyrkan. I förmodan, att ottesången redan vore börjad, steg hon upp, klädde sig och begaf sig, jemte en tjenarinna till kyrkan. Hon hade icke väl trädt derin, då hon till sin förskräckelse fann bänkarna uppfyllda med hvitklädda, längesedan afsomnade, personer, hvilka nästan alla hon kände, deribland sin nyligen aflidna fateburspiga. Denna framskred sagta till henne och sade: "hvad villja de lefvande bland de döda?" hvarefter hon tillstyrkte frun, att ofördröjligen begifva sig ur kyrkan, äfvensom att, då hon ginge genom kyrkodörren, på sidorna om hvilken hennes aflidna männer skulle stå, ej gå den ene närmare än den andre, eller se tillbaka, emedan hon, der sådant skedde, icke skulle komma lyckligt ut. Hon följde rådet och kom oskadad åter till slottet, men pigan, hvilken okunnig om förmaningen, såg tillbaka, vid det hon gick genom dörren, blef *borttagen*, och hennes ynkliga rop dervid hördes vidt omkring.

Men redan ganska tidigt (omkring kl. 2) ingår Julmorgonen. Blossen tändas och de uppbrytande byalagen samlas kring dem. — Tänkom oss en frisk stjernklar vintermorgon! Vi äro i skogen. På den smala skogsvägen framfågar en lika frisk, högtidsklädd folkskara. I spetsen svänger blossbäraren sin flammande ledstjerna, och dess

*) Vi hänvisa till de af oss redan utgifna Sv. Folksägner.

***) Greppen — till en del synbarligen urgamla — att motverka dessa besök äro derföre ock rätt talrika.

sken faller på snöbäddarna å granarnas grenar. En skog i snö! Ett skönare har icke Norden. — Detta hvita, stora, stilla. Denna oupphugna urbild för allt hvad tempel heter!

Och de hafva hunnit till öppningen af skogen. Der framför ligger en skumrymd. Från alla håll ses flammande bloss, höres snöns knarrning under framåtgående skaror. Men högt på rymden ständar den rätta ledstjernen — Herrans hus, med sina klart upplysta fönster. Dit står allas vilja, allas trängtan. — Se! derin gånga alla, så grannt der än är. Den fattigaste, den armaste. Och barnen. Så många ljus ha de aldrig förr sett; aldrig så mycken härlighet. En ny verld för dem. En god verld.

Blossen spraka i ett stort sammanlagdt bål på kyrkovallen, och deraf är intet då dagen randas och gudstjensten är slut. Man har väl i några orter för sed, att i full fläng färdas från julottan — i synnerhet de, som äro till häst; men denna kappåkning tillhör egentligen Andagen. Öfver Juldagen hvilkar en djup stillhet. Inga förlustelser; icke en gång besök *). Men med Andagen begynnas i alla orter de egentliga förlustelserna, då ock åtskilliga gamla plägseder iakttagas. Tidigt på morgonen plägar den ene grannen sopa den andres stall, samt ryckta och vattna hans hästar — allt till ägarens öfverraskning, hvarefter man spisar tillsammans. Från kyrkan åkes denna dag *Staffans Skede* — en kappåkning, hvarigenom anses kunna utrönas hvilken, påföljande år, först får sin gröda inbergad o. s. v. **). Denna och följande dagar sälla sig ock ungarlarna tillsammans, ströfvande från by till by, under afsjungande vid hvarje gård af *Staffans visa*. Den förtäring, som dervid erhålles, förtäres vanligen på stället. I några orter spares den till *lekstugan* (dansen). Den första Jul-lekstuga hålles vanligen denna dag, samt framgent till Tjugonedagen. Att man dervid efter råd och lägenhet lefver friskt är gifvet. Ty ljuder en gammal jule-visa ***):

Så är bonde-lag:
Dricka hvar Jule-dag,
Knopa, låta gå,
Me'n Julia står på.

Lekstugorna, julgillena eller juldansarna hafva på skilda orter olika lynnen. En hithörande vacker plägsed, hvilken ännu för 30 år sedan iakttoogs och till en del ännu är öflig i Östergöthlands skogsbygd, förtjenar anföras: När dansqvällen var inne och dansen skulle begynna, inträdde i den upplysta dans-stugan, uti hvilken bylagets både äldre och yngre medlemmar voro församlade, fyra hvitklädda unga flickor, prydda med glitter-kronor på sina hufvuden, samt med annan granlåt. Två af dessa flickor medförde välfågnaden. De andra båda buro mellan sig den så kallade *julbusken* — en spåd granbuske, hvars från roten skilda stam var stående i en med jord fylld låda, och i hvilkens utsirade grenar voro fästade, medelst mångfärgade band, brinnande ljus. Busken nedsattes på golvet i midten af stugan. De fyra flickorna slöto ring kring busken, och sjöngo:

Vårt värdefolk till ära
En brinnande buske bäres fram;
Två jungfrur månde honom bära,

*) Äfven de gästfriaste anse sig denna dag böra afvisa besökande.

***) *Staffans Skede* kallas ock de utfarter till häst som sednare på dagen denna dag göras, i ändamål att undfå förtäring. Det är icke ovanligt att Staffansfolket rida in i sjelfva stugorna, att der låta undfågnas sig. ***) Fr. Dalarna.

Som hemma äro i vårt lag.
Förutan rot, med qvist och topp,
Denna busken växer opp.
Gud signe vårt värdefolk!
Gud signe dem till själ och kropp!

I stället för visans afsjungande, spelas nu upp en polska till dans kring busken. Vid dessa nöjen omväxla lekar och dasar. De förra äro mycket komne ur bruk. Sällan deltaga nu för tiden karlar i lekar, utan hålla de dem för "qvinno-sysslor". Till de högst få, hvilka männen hafva för sig, och som tillika företrädesvis öfvas vid ifrågavarande tillfälle, hör en, som benämnes *jule-klubban*. Ett rep fästes i taket, och vid nedre ändan af repet, på föga afstånd från golfvet, en trädklubba. En man lägger sig på rygg å golfvet, så att bröstet är under klubban. En skål med dricksle sättes honom i hand. Det tillhör nu den liggande, att med den tomma handen sätta den öfverhängande klubban i sådan rörelse, att hon, medan han dricker, svänger sig i jemna kretsar kring hans hufvud, utan att vidröra honom. I motsatt fall måste han å nyo tömma en skål*). En annan karlalek, som äfven vid jul-gillen öfvas, heter *blåsa ut ljus*.

I följande jul-lek, hvilken vi blott uppteckningsvis känna**), lära både män och kvinnor deltaga.

(Ringdans, sång):

Och Julen han varar
Och nättren äro lång;
Kom låt oss vara glada,
Bortläggom allt tvång.

(En gosse och en flicka träda inom ringen och dansa med hvarandra. Sången fortfar:)

Kom (N. N.) kom, dansa med mig
Ej såg jag någon fägre i kyrkan, än dig.
Men aldrig tror jag någon karl på sin ord;
Sen grannas LångLasse bedrog mig i fjol.
LångLasse bedrog mig — en skälm han då var,

(Flickan springer ur ringen. Gossen qvarblir.)

Men jag skall låta se dig, att du skall stå qvar.

I Lima socken af Dalarna utföres Trettondedagen följande besynnerliga lek, som kallas: *Taga Trettondags-källing* (källing = hustru).

Trettondagsafton (då *lekstuga* alltid hålles), sedan alla äro församlade och en stund dansat, tystnar hastigt "låten" (musiken). Dansen upphör och dörrarna stängas, hvar efter utväljas två ordningsmän för leken. Desse tillsäga derpå alla i stugan varande kvinnor, att taga i ring, samt männerna, att hålla sig stilla vid väggarna. På en vink af ordningsmännen begynner nu åter låten, och kvinnorna dansa. Efter en kort stund anmana ordningsmännen högt alla karlar — gifte och ogifte — att ur den dansande kvinnoringen taga sig Trettondags-källingar. De raskare bland karlarna förse sig genast med de bästa kvinnorna. "Lyckligt, om en hustru här blifver hogkommen af sin man, hvilken nu har rättighet att välja en flicka". Den flicka åter, som här

*) Leken var för 16 år sedan mycket bruklig i norra Westmanland och är det troligen ännu.

***) Från Dalarna. Lekens släktskap med en i Skriften Runa h. 4 intagen är omisskännelig.

ratas, måste derföre hela året uppbära förebräelse af sina vederlikar; och är hon merändels vanfrågad. Sedan alla män valt sig makar, tillse ordningsmännen, att hvar och en gifver sin utvalda ett famntag, en kyss och en dans, hvarvid, till allmän förlustelse, många löjlige uppträden — såsom mellan unga gossar och gamla käringar — förefalla. Sedan detta är fullgjort, upphör förbindelsen, och den fria dansen återtager sin vanliga gång.

Hvad dansarna beträffar, så är känt, att nästan hvarje landsort har sina egna. Öfver 40 Svenska folkdansar äro oss bekanta*). Man har medgifvit, att melodierna till våra folkdansar öfverträffa i skönhet alla andra länders. Dertill kan läggas, att dansen, ja ock utförandet deraf sällan står derefter. Detta betecknar rätt ofta på ett träfande sätt lynnet hos dem, bland hvilka dansen är gängse. Man jemföre en Dal-dans (t. ex. Köll-dansen) med en Wermländsk, och denna med en Bohuslänsk, med en Gjönska o. s. v. **).

Men vi komma nu till ett annat julbestyr, hvilket å skilda orter förehafves på olika dagar, alltifrån Annandag Jul till Tjugonedagen, nemligen bruket att *gå med Trettondags-stjernen*, eller, såsom det flerstädes heter, *gå med ljusa stjernen*. Vi tillåte oss att ur en *tillförlällig* källa***) meddela en beskrifning huru härvid tillgår.

”De handlande personerna utgöras af fem gossar. Tre af dem, hvilka föreställa de vise männen, äro klädda i hvita fotsida skjortor, med ett rödt band om lifvet †) och ett annat af olika färg öfver bröstet, från höger till venster, samt ett tredje, bundet om venstra armen. De gå antingen barhufvade, eller ock bära de en pappersmössa, liknande en öppen hattkulle, prydd med guld- och silfverpapper, eller annat glitter. Stundom är någon af dem svärtad i ansigtet, för att beteckna en man från ”Morieland” (en Neger eller Mohr). Den fjerde gossen är ”*stjerkonungen*”, klädd såsom de förre; men alltid med den omnämnda hufvudbonaden. Han bär stjernen, en sexhörnig lyckta af färgadt papper, upplyst med brinnande ljus ††). Den bäres på en käpp eller stång, och hålles i (o)afbruten cirkelrörelse. Den femte är Judas med pungen, klädd i afvig vänd skinnpås, och med en svart, kegelformig eller trekantig pappersmössa på hufvudet. Han är svärtad i ansigtet, då ej någon af de tre vise männen svärtat sig”.

I några delar af Westergöthland föreställer en af de handlande (hela sällskapet kallas der *stjerngossar*) ”*Herodes*”, som bär en hvit pappersmössa med ”två torn” (alla de öfriga, utom ”Judas”, hafva sådana med ett torn (hög spets)) samt har i handen en sabel af träd. En annan föreställer ”*Morilands konung*”. ”*Judas*” är klädd i en afvig påls, och bär på hufvudet en gammal utsliten mössa, samt i händerna en yxa af träd och en låda, i hvilken han förvarar de penningar, dem han vid tillfället ”tigger”. I öfrigt hänger på hans rygg en rund uppstoppad klut.

Sedan sällskapet inträdt i stugan, sjunges en eller flere sånger †††), hvarefter, sedan gåfvor mottagits, dem Judas förvarar, denna slutvers föredrages:

*) Att de vanliga ringdansarna (polskorna) häri ej äro inberäknade, behöfver icke sägas.

**) Förf. hoppas nästa år kunna i ett särskildt arbete allmängöra en fullständig samling af Svenska Folkdansar.

***) ”Svenska Fornsånger” D. III, s. 514—515.

†) På de orter, der skinnbälten äro brukliga, begagnas sådana.

††) Se härom Runas Septembehäfte, sid. 79.

†††) Se Sv. Forn. a. st.

Hafven tack, hafven tack för redeligen skänk,
Eder skänk skall vara hos Gudi betänkt!
Så hafva vi nu en lycksalig god Jul!
God natt! god natt!

Det är en gammal tro, att allt som Nyårsdagen händer en, det händer hela påföljande året. För att utröna dettas beskaffenhet förehafvas Nyårsafton många grepp, deribland några, som nämnts såsom öfliga på julqvällen. Till dem som serskildt tillhöra nyårsafton hör bruket att ställa vattenfyllda glas på bordet. Hvarje glas betecknar något visst sädesslag, af de på orten brukliga. Finnas, påföljande morgon, många bubblor vid bräddarna, anses grödan bli rik af ett eller annat sädesslag.

Nyårsnyet har sedan uråldriga tider ådragit sig allmogens uppmärksamhet. "Så många dagar nyårsnyet döljes under molnen, så många dagar skall ock säden ligga i jorden innan den uppkommer. Om *Aftonstjernen* (Venus) går för nyet, betecknar det god årsväxt, emedan herren (nymånan) går efter drängen (stjernen) och tigger honom att blifva i tjensten; men går nyet före och stjernen efter, betyder det dyr tid, då drängen tigger på husbonden, att få qvarblifva i dess bröd." — Ganska mycket skulle kunna tilläggas. Man har intill sednare tider sett män, med ögonen fästade på nyårsnyet, utsäga dessa 'säkerligen mycket gamla ord:

Välkommen Nykong,
Välkommen Herre!
Med korn och kärne,
Med fläsk och med böste,
Med godt korn om hösten.

Knut kör Julen ut är ett allmänt känt talesätt. I forna tider har man denna dag från morgon till afton lefvat friskt, dansat och lekit. Nu mer vet man denna dag hos allmogen föga af Julen. En gammal lek som tillhör Tjugonedagen, och hvilken icke ännu är fullkomligen glömd, beskrifves af Rudbeck *) sålunda:

När de nitton Juledagar äro förbi, så föres (på Tjugonedagen) ett gästebodskrig, i det husbonden kommer in i gästebodsstugan, och hugger en yxa midt på golfvet fast, hvilken stugupigan efterföljer med sopqvasten, kokerskan med knifven och stekspettet, drängen med syltan och källardrängen med tunntappen, och mera sådant sällskap; viljandes likasom köra ut gästerna — dock allt på skämt; och der de några hafva, som kan läsa och sjunga, så uppläses Konung Orres mandat och sjunges hans visa **).

Förklaring öfver pl. 15.

Denna föreställer, hvad underskriften utvisar, Korslöt i Köping socken af Westmanland, vid gränsen mot Odensvi. Till venster ett skogigt berg, hvarå borgmurar framskymta. Der nedanför Korslötedalen med sin lilla å och sina alar. Till höger, på förgrunden, som utgör en del af Valsta-åsen, en flock af tallar, och i skymningen

---

*) Atl. T. 2, sid. 228—229.

***) Förf. tillägger att denna visa "är för många år i tryck utgången och finnes på åtskilliga lustiga rim skrifven". Det är troligt, att visan är ingen annan än den, hvilken, under namnet "Konung Orre", finnes intagen i Sv. Fornsånger D. III, sid. 483 o. f.

under dem två bautastenar. Närmast ses två grafkullar. Längst bort öfver dalen ett fält med skog, hvaröfver Köpings kyrkotorn höjer sig. (Jfr Skriften Runa, D. I, sid. 12 o. f.)

Norrländsk Folkmelodi.

Jag gick mig ut en af-ton-stund; Jag gick mig ner till
Han la--de hand ut--i min hand; Han sad' med tår på

stranden. Der möt-te mig en gos-se ung; Han räck-te mig då handen. "Du
kin-den. "Ack, dit du vill, dit vill ock jag." Och ljuft sjöng af-ton-vinden; Och

flic-ka huld, hvar sk'a vi bo? Hvar sk'a vi bo på den--na jord; På
mä-nan steg så klar ur skyn; Ur skyn den skred, Men han till byn, Till

des--sa jor-de--lan-den?"
byn lopp snabb, som via-den.

Anm Upteknad af Hr Oscar Meyerberg, samt afsjungen vid Aftonunderhållningen den 9:de i denna månad. Sista raden af 1:a versen, samt hela andra versen äro nyare.

än äfven af öfverlemningens innehåll, så hafva vi dermed angifvit det sätt, hvarpå, enligt vår enskilda åsigt, en saga lämpligast föredrages för samtid och framtid, för lärde och olärde.

Dock — vår mening i *dess* värde! Mätte de återstående delarna af det så väl började sagoverket snart följa!

Andra delen af "Diplomatarium Dalecarlicum" är nyligen utkommen. Verket lärar blifva med tredje delen fullständigt.

En hugnesam underrättelse, den vi med glädje meddela, är att Prosten Lignell, som i flere år med stor framgång sysselsatt sig med antiqvariska forskningar, ämnar utgifva en Beskrifning om Carlstad Stift (Vermland och Dalsland). Vi hafva ägt tillfälle att taga kännedom om någon del af Herr Prostens rikhaltiga samlingar, och dervid öfvertygats, att desamma, ordnade af en man med Herr Prosten Lignells förmåga och sinne för saken, ofelbart lära uppfylla de fordringar, man nu för tiden gör i afseende å en ortbeskrifning.

Runa utgifves äfven nästa år. Likväl utan förbindelse å Utgifvarens sida, hvarken i afseende å utgifningstid, antal häften, eller dessas vidd; hvaraf följer, att intet förskott (prenumeration) ifrågakommer. Härom vidare i Tidningarna.

Bidrag af antiqvariska efterrättelser, spridda sägner, sagor, folkvisor, vallqväden, lekar m. m. mottagas fortfarande med största tacksamhet, och torde ställas "till Utgifvaren af Runa, Stockholm".

Rättelser och Tillägg.

- Sid. 9 står: "Halfvardsmässa, det är: Halfårsmässa". — Detta uttryck är origtigt. Halfvardsmässan firades i medeltiden årligen den 15 Maj i hela Norrige, till minne af St: Halfvard. (Benäget meddeladt af Herr Pastorn A. E. Holmberg.)
- 11 Herr Prosten Lignell har benäget meddelat, att namnet *Näjöl*, som förekommer i Hr Prostens Beskr. om Dalskog socken, är ett feltryck i st. f. *Näsöl*, som är det rätta.
- 17, r. 5 står *sina*; läs: *sig*.
- 19, r. 23—33. Utg. har haft tillfälle se några i Köpenhamn gjorda *anmärknin*gar vid det här anmälda arbetet, hvilka icke synnerligen berättiga till loford.
- 71—72, Pl. 8. Det bör i afseende å denna Pl. nämnas, att sjelfva hvalf-botten är ljusröd; blomgrenarna tegelfärgade, och blommorna gröna. Bilden, hvars mössa liknar dem, hvilka Lapparne ännu nyttja, är, med undantag af hufvud, händer och fötter, som hafva en mycket svag menniskofärg, öfver allt grå.
- 85, r. 5 nedifr. står: *jältekast*; läs: *jättekast*.
- 98—99. Det har lyckats Utg. erhålla en uppteckning af Sagan om Ole Lur, hvars upplösning är mer utförd än den meddelades. Den nyare uppteckningen kommer att allmängöras.
- 110, r. 8 nedifr. Författaren till det här nämnda sångspelet *Wermlandsflickan* är icke Olof Fryxel, utan Prosten Anders Fryxell. För denna rättelse har Utg. att tacka Hr Olof Fryxel m. fl.

Pris för 1844 års årgång af Runa (8 häften med 16 Pl.) 2 R:dr 16 sk. Banco.

RUNA.

ANTIQVARISK TIDSKRIFT.

December-Häftet, 1844.

Upphöjda Bildverk i sten uti Bohusläns Kyrkor.

(Ett bihang till anförandet i Runas October-häfte 1844, pag. 90.)

Meddelandet i Tidskriften Runas October-häfte af några teckningar öfver uråldriga sculpturarbeten vid Tumbo och Sorunda kyrkor i Södermanland har föranledt mig, att öka antalet af dessa genom några bidrag, hämtade ifrån Bohusläns kyrkor. Utan att tilltro mig kunna på punkten förklara dessa och liknande fornlemningars betydelse, anser jag dock desamma vara af högsta värde att känna, och vågar uppmana hvarje älskare af fosterlandets forntid, att efter förmåga öka de samlingar deraf, som vi redan hafva oss bekanta. Dessa sculpturverk tillhöra en särskild period af vår forntid, sannolikt Christna tidens i Norden tvenne första århundraden, och äro, särdeles för en konst-historiker, så mycket mer värda att känna, som den stil, uti hvilken de äro utarbetade, bildar öfvergången emellan hedna- och christna tidens ornaments-stil. Ormsiraterna på hedendomens sista konstalster, ibland hvilka vi tryggt kunna räkna några runstenar, igenfinnas, dels oförändrade, dels utbildade till drakfigurer och underdjur, eller öfvergångna till valknutslika slingerprydnader och ranklika löfverk, på chordörrarnes omfattningsstenar och på dopfuntarnes skålar, hvarest de ofta äga en förut saknad symbolisk betydelse. Till tydande af denna sistnämnda sakna vi dock ännu annan clav än gissningens, hvilket vållat, att de flesta försök i den vägen hittills blifvit mindre tillfredsställande. I allmänhet tyckes den dock, såsom äfven uti ofvan citerade upptats i Runa är anmärkt, afse striden emellan hedendom och christendom, eller emellan det onda och goda i den moraliska världen.

Bohusläns kyrkor äga icke sällan upphöjda bildverk i sten, insatta vid chordörren eller annorstädes i muren. I sednare fallet hafva de utan tvifvel vid kyrkornas reparationer, eller ombyggnader, förlorat sin ursprungliga bestämmelse, som varit att pryda ingången till templets aldraheligaste*). Beklagligen hafva vederbörandes i Bohuslän föga sinne för forntidens kvarlevor tillåt, att flera af dessa bildverk blifvit öfversmetade af rappning, så att deras innehåll numera icke kan fullkomligt urskiljas, såsom händelsen är med det på närlagda planch, *fig. 2*, aftecknade. Denna sten sitter vid choringången i Tossene kyrka på Sotenäs, och afbildar ett på ryggen liggande djur, som tyckes hotadt af ett större dylikt. Nämnde kyrka röjer genom sitt uråldriga byggnadssätt, att hon är en af de äldsta i Bohuslän. Skeppets murar äro invändigt slut-

---

*) De gamla chordörrarnes små dimensioner tyckas visa, att de varit ämnade blott för någon enda person — presten. Men i detta fall kunna de ock vittna, att Andans män i forna tider varit mindre frodiga än nutidens. — På Tjörn i Klöfvedals kyrka hände verkligen för flera år sedan att en vördig prost fastnade i chordörren, och endast med möda kunde lösöras. Han passerade sedan alltid in igenom vestra ingången.